

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Сен-Сімон

Народився в 1760 р в Парижі. Вів досить активне життя, служив в Америці, бував бідний, бував багатий. Його вважав своїм учителем О. Конт, у свій час працював у нього секретарем. Спочатку захопився революцією 1789 р після аналізував її і вважав за необхідне удосконалення її результатів. Помер в 1825 в Парижі.

Його ідеї в значній мірі є утопічними. Основні з них:

Розвиток суспільства залежить від розвитку форм власності, на яке впливає зміна філософсько-релігійних і наукових ідей.

Кожне суспільство проходить такі етапи розвитку: творчий (органічний) і руйнівний (критичний). Етапи постійно змінюють один одного.

Суспільство розвивається, як цілісний організм.

Розвиток суспільства можна охарактеризувати як прогрес - поступальний рух від нижчих суспільних форм до нижчих, від релігійного до метафізичного, а потім до наукового мислення.

Вважав, що в найближчому майбутньому виникне єдиний клас "індустріалів", сума пролетаріату і буржуазії, об'єднаний не тільки матеріальними інтересами, а й духовним гаслом "всі люди брати" (Ізя, 10-11).

Конт

Народився в 1798 р в Монпельє, помер в 1857 в Парижі. У 14 років познайомився з Сен-Симоном, і вже тоді загорівся ідеєю поновлення філософії за образом природних і точних наук. Понад п'ять років працював секретарем у Сен-Симона, після викладав математику, на дозвіллі займався філософією. У 57 років втрачає роботу через "наукових опонентів". Їм написано більше 12 томів, і духовно врятована одна повія. Є засновником позитивістської філософії і соціології.

Конт ввів у вживання термін "соціологія", хоча спочатку хотів назвати науку соціальної фізикою, але цей термін уже використовувався Адольфом Кетле. На думку Конта, соціологія повинна була стати описовою наукою за образом і подобою фізики, і використовувати виключно точні факти.

Конт розділив соціологію на дві частини: соціальну статистику (дослідження соціального порядку і соц. Інститутів) і соціальну динаміку (дослідження соц. Процесів і змін). Статика представлена вивченням сім'ї, держави, церкви, динаміка - вивченням фізичного і інтелектуального прогресу людства.

Індивід (особистість) і його психологія, згідно Конту, це абстракція. Реально тільки суспільство. Тому соціологія - цариця всіх наук. А метафізична філософія - порожні спекуляції. Нарешті, Конт сформулював закон трьох стадій інтелектуального розвитку: теологічна, метафізична, позитивна (наукова, реальна). Крім того, в його заслуги входить розробка таких методів дослідження, як спостереження, експеримент, порівняльно-історичний аналіз (Ізя, 24-26).

В цілому ж, заслуги Конта в основному полягають в постановці питання про необхідність соціології та її строго-наукової спрямованості на перших етапах розвитку.

Герберт Спенсер.

Народився в 1820 в Дербі (Міддл Інгланд). Отримав тільки домашню освіту, не мав університетського диплома, проте мав виключно широким кругозором. Працював ж / д інженером, публікувався в економічних виданнях, писав політичні статті і памфлети. Отримавши спадок, пускає його на подорожі та опублікування своїх великих наукових праць з філософії, соціології, економіки, етнографії. Критично ставився до Конту, але був згоден з ним в основних ідеях. Помер в 903 в Брайтоні.

Спенсер є основоположником органічної школи в соціології (соціальний дарвінізм). Його основна ідея - аналогія між біологічним і соціальним організмом. Він вважав їх подібними і в будові, і в принципах виживання і існування. Один із прикладів - соціальні класи, які є органами суспільства і виконують кожен свою функцію. Суспільство в міру розвитку ускладнюється, з'являються нові "органи" - соціальні інститути, що становлять основу сучасного суспільства так само, як мозок - людської істоти.

Спенсер був упевнений, що суспільство, як і всі в живій природі, підпорядковане універсальній еволюції. Соціальна еволюція - це прогрес, в результаті якого не особистість буде

служити суспільству, а суспільство - особистості. У суспільстві, як і в природі, діє природний відбір, і виживають найбільш пристосовані.

Соціальний організм, згідно Спенсеру, включає в себе три системи: продуктивну (виробляє ср-ва для життя) - економіка, розподільну (розподіляє їх) - політика, і регулятивну, контролюючу - мораль і право. Остання ґрунтується на страху перед живими, який підтримує гос-во, і на страху перед мертвими, підтримуваному церквою. При цьому мораль в значній мірі визначається користю.

Спенсер активно сперечався з Марксом. Особливо різко він не погоджувався з тим, що Маркс не приймав приватну власність; крім того, Спенсер виступав проти всіляких революцій, що суперечать еволюції, а також проти будь-якого обмеження індив. волі.

Ідеї Спенсера були вельми популярні, про них згадували багато письменників (наприклад, Лондон). Крім перерахованих ідей, велике значення для розвитку соціології мало використання порівняльно-історичного методу досліджень, а також постановка одним із завдань соціології вивчення соціальних інститутів, про які Спенсер заговорив одним з перших (Ізя, 48-50).

Карл Маркс

Народився в 1818 р в місті Трірі в сім'ї спадкоємця рабина, вихреста в протестантизм. Закінчив гімназію, пізніше - університет в Бонні. Вивчав історію, розвиток мистецтв, а в 1841 р отримує ступінь д-ра філ-ії в Ієнському ун-ті. Багато подорожував, дуже багато писав.

Психологічний напрямок в соціології

Практично паралельно позитивізму і натуралістичної соціології розвивається психологічна концепція соціального світу. В цілому суть її можна визначити як спробу створити такий вид психології (або, принаймні, так змінити традиційну), який дозволить пояснити закони соціального розвитку. Само собою, представники цієї теоретичної гілки - Тард, Вундт, Лебон, Уорд - багато в чому будували свої міркування на протистоянні логіці Конта і Спенсера. Найбільш відома, им представником психологічного напрямку є **Габріель Тард** (1843, Сарла- 1904 Париж), французький соціолог і криміналіст.

На думку Тарда, соціологія повинна будуватися як соціальна психологія, тому, що суспільство - це результат взаємодії індивідуальних свідомостей. Центром суспільства є індивід з самостійним свідомістю, а в основі взаємодії лежить явище наслідування. Наслідування, або повторення соціальних явищ, - це універсальний світовий закон, що забезпечує існування подібностей. Всього таких законів три: крім наслідування, Тард виділяє закони взаємної протилежності (опозиції) і пристосування (адаптації). Кожне наслідування має свій центр. Таких центрів незліченна кількість, відповідно багато хвиль наслідування. При зіткненні протилежних хвиль виникає конфлікт (опозиція), який змінюється новою формою пристосування.

На думку Тарда, суспільний розвиток відбувається завдяки винаходам (індивідуальному творчості) окремих видатних людей. Так з'являються мова, релігія, господарство. Надалі винаходи підхоплюються подражаючими масами і стають модними (причому мода діє у всіх сферах суспільного життя). Коли ж цей винахід набридає, виникає потреба в новому винаході, врешті-решт також таким стає модним. На думку Тарда, наслідування і мода поширюються від внутрішнього до зовнішнього (дух релігії - обряди) і від вищого до нижчого (провінція завжди наслідує центру). Моді Тард приділяє особливу увагу, вважаючи її головною зброєю безбарвної особистості, яка використовує моду для створення ілюзії своєї оригінальності і в той же час для підкреслення своєї єдності з групою.

І, нарешті, ще одна важлива тема в творчості Тарда - дослідження натовпу (цим же займався і Г. Лебон). Тард визначав натовп як безліч осіб, об'єднаних простором і загальними почуттями, вірою, діями. Будь-яка натовп ірраціональна і легко піддається навіюванню, оскільки не мислить, а відчуває. У натовпі будь-яка людина піддається психічному зараженню здатний на будь-який вчинок, натовп знищує його індивідуальність. Навіть лідер натовпу - це всього лише маріонетка загального почуття, і в той же час той, на кого інші можуть скинути відповідальність. На протигагу натовпі Тард виділяв публіку - проміжна ланка між натовпом і індивідом. Публіка формується за допомогою СМК (газети), і, на відміну від натовпу, розділена в просторі і має загальним самосвідомістю. Вона теж об'єднана зараженням, але іншого роду, не таким сильним. На думку Тарда, наближається ера публіки (а Лебон стверджував, що

натовпу). Однак Тард відзначав, що публіка може ще жорсткіше тиснути індивідуальність, оскільки усвідомлює небезпеку розбіжностей усередині себе.

Теорія Тарда вплинула на теорії масового суспільства, СМК.

Лестер Уорд (1841 - 1913, Вашингтон) - американський соціолог, провідний представник психологічної соціології, перший президент Американського соціол. суспільства. По першому образ. - геолог, палеонтолог, однак виступав проти того, щоб засновувати соціологію на біології. Відповідно до теорії Уорда головною рушійною силою історичного процесу є інтелект, тому соціологія повинна ґрунтуватися на психології, і вивчати результати людських дій. Головним завданням соціології є зменшення "соціального тертя", тобто, зведення до мінімуму перешкод соціального розвитку.

Соціальна життя відрізняється від природного усвідомленим прагненням до прогресу ("теліческім", цілеспрямованим характером). Тому Уорд говорить про відмінність природного прогресу (генезису, стихійного) і соціального (телезису, усвідомленого). Прогрес соціальний, цивілізаційний - це результат взаємодії інтелектів, а головними його чинниками є інтелект і воля. Інтелект пов'язаний з природою за допомогою винаходу - "пасткою" для природних сил.

Уорд називав свою теорію "динамічної соціологією", і головним її розділом вважав вивчення двох типів соціальних сил: первинні (суттєві) і вторинні (несуттєві). Перші поділяються на запобіжні (позитивні - смакові, і негативні - охоронні) і відтворювальні (прямі - любовні, і непрямі - родинні прихильності). Вторинні сили складаються з естетичних і інтелектуальних. Згідно Уорду, вторинні формуються на базі первинних і, є більш складними, обумовлюють цілі розвитку суспільства (причому як на індивідуальному рівні, так і на колективному). Сформульована мета називається "тезою", і носієм колективного тези є держава.

Крім наукових досліджень, Уорд активно займався громадською діяльністю; втім, навіть цю свою діяльність він обґрунтовував науковими ідеями.

Дюркгейм дав одне з найбільш розгорнутих і переконливих обґрунтувань необхідності і можливості соціології як науки. Він доводив, що суспільство - це реальність особливого роду, що не зводиться ні до якої іншої. Разом з тим він підкреслював, що ця реальність володіє настільки ж високою міцністю і стійкістю, що і природа, і так само, як природні явища, вона не піддається довільному маніпулюванню. Таким чином, Дюркгейм відстоював необхідність обережного і поважного відношення до суспільства в соціальній практиці, важливість опори на реальні спонтанні тенденції при впливі на соціальні процеси.

Дюркгейм розробив чітку концепцію предмета соціології. Він вважається класиком теорії соціологічного методу (підхід - "соціальний реалізм"), з наступними, сформульованими їм, принципами:

1) Товариство - частина об'єктивної реальності, яка включена в загальний порядок природи і має свої специфічні закони. 2) Товариство первинно по відношенню до складових його людей. 3) Мови, що соціологією соціальні факти об'єктивні і незалежні від людського свавілля.

На його думку, соціологія повинна вивчати соціальну дійсність, яка володіє специфічними властивостями, тобто мати свої специфічні методи.

Центральна проблема в творчості Дюркгейма - це проблема соціальної солідарності. Ще в своїй докторській дисертації він стверджував, що солідарність базується на поділі праці. На його думку, існує два історичних типу солідарності. Перший тип - механічна солідарність, або солідарність по схожих ознаках, коли всі індивіди виконують однакові функції і не мають індивідуальних рис. Цей тип солідарності спостерігається в архаїчних суспільствах. З виникненням поділу праці люди все більше відрізняються один від одного і починають взаємодоповнювати один одного, по аналогії зі взаємозалежністю і взаємодоповнюваністю частин тіла в організмі. Цей другий, більш розвинений тип солідарності був названий Дюркгеймом органічним.

В "Самогубство" Дюркгейм простежив взаємозв'язок між соціальними фактами і відмінностями в показниках самогубств між групами, регіонами, країнами і різними категоріями людей. Він виділив наступні типи самогубств:

Егоїстичне самогубство - який налаштований розрив людиною своїх соціальних зв'язків.

Альтруїстичне самогубство - виникає внаслідок абсолютної інтеграції індивіда в соціальне середовище. Наприклад, капітан, який згідно з кодексом честі, в разі аварії корабля повинен потонути разом з кораблем.

Аномічне самогубство - самогубство, пов'язане з втратою ціннісної системи в суспільстві.

Ця його робота, на відміну від всіх інших, оперта на аналізі конкретного статистичного матеріалу. Таким чином, Дюркгейм став основоположником прикладної соціології і сприяв розвитку в соціологічній науці кількісного аналізу. У цій книзі Дюркгейм запропонував термін «аномія» для позначення одного з найважливіших чинників, які сприяють зростанню самогубств. Аномія - це стан, внаслідок руйнування системи суспільних норм і цінностей.

У своїй заключній роботі по соціології релігії Дюркгейм витлумачив її як крайню форму нематеріального соціального факту. Релігія необхідна суспільству, так як вона зміцнює соціальну солідарність, формує соціальні ідеали. Поклоняючись будь-яким священним предметам або ідеям, люди, на думку Дюркгейма, в дійсності поклоняються суспільству.

СОЦІОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТИВНИЙ АНАЛІЗ "СОЦІАЛЬНИХ ФАКТІВ". Е.Дюркгейм

В історії соціології Е. Дюркгейм (1858-1917) представляє новий і важливий розділ в її розвитку. Це обумовлено тим, що він практично першим спробував теоретично обґрунтувати і виділити специфічний предмет наукового вивчення соціології - "соціальну сферу". Ним розроблені методологія та методи соціологічних досліджень. Цьому, зокрема, присвячена його робота "Правила соціологічного методу" (1895 г .), В російській перекладі "Метод соціології" (1899 г .). Що дозволило підвести під соціологічну науку базу емпіричних досліджень і акцентувати увагу на її прикладний характер. Про це говорить його фундаментальну працю "Самогубство. Соціологічний етюд" (1897 г .), Російський переклад здійснено в 1912 г .

З ім'ям Дюркгейма пов'язаний також процес інституціоналізації соціології на європейському континенті, її викладання як самостійної навчальної дисципліни. Нарешті, відзначаючи роль Дюркгейма у розвитку соціології, не можна не сказати про нього як про засновника французької соціологічної школи, яка сконцентрувалася навколо заснованого Дюркгеймом журналу "Аннали соціології" (1898-1913-перша серія і друга серія 1925-1927 pp.).

Теоретичні і світоглядні підстави соціології Е. Дюркгейма

З найбільш віддалених у часі інтелектуальних попередників Е. Дюркгейма слід назвати трьох його співвітчизників: Р. Декарта, Ш. Монтеск'є і Ж. Руссо.

Дюркгейм був переконаним раціоналістом, а раціоналізм слід розглядати як французьку національну традицію, яка сходить до Декарта (1596-1650). В цьому відношенні його робота "Правила соціологічного методу", що є свого роду "маніфестом" дюркгеймовської соціології, в значній мірі співзвучна з працею Декарта "Міркування про метод". Обидва праці об'єднує одна і та ж мета: знайти раціональні принципи і прийоми, що дозволяють досліднику з'ясувати істину незалежно від загальноприйнятих думок і всякого роду громадських забобонів. Шарля Монтеск'є Дюркгейм прямо вважав головним попередником наукової соціології. Оскільки саме Монтеск'є багато в чому обґрунтував можливість існування соціальної науки і, зокрема, ідеї, пов'язані з принципом детермінізму і внутрішньої закономірний розвитку соціальних явищ, а також поєднання опису (емпіричного розгляду) і раціонального (теоретичного) пояснення явищ. Як попередника соціології Дюркгейм розглядав і Ж.-Ж. Руссо, особливо в зв'язку з його поняттями загальної волі і суспільного договору.

З безпосередніх попередників Дюркгейма слід назвати А. де Сен-Симона і, звичайно, його учня і послідовника О. Конта, якого він вважав "батьком" соціології і підкреслював спадкоємний зв'язок своїх і контовських ідей. Дюркгейм керувався тим же ідеалом позитивної соціальної науки, який був сформульований О. Контом. Так, слідом за Контом він розглядав природничі науки як зразок побудови соціальної науки.

Будучи духовним спадкоємцем Конта, Е. Дюркгейм поділяв далеко не всі його погляди. Дюркгейм відкидав знаменитий контовський закон трьох стадій інтелектуального і соціального розвитку (еволюції): теологічної, метафізичної і позитивної, який Конт вважав своїм головним

досягненням. Крім того, на противагу своєму попереднику, який проголосив відмову від причинності в науковому поясненні і заміну питання "чому" питанням "як", Дюркгейм вперто шукав причини соціальних явищ.

Хоча соціологія Дюркгейма в цілому була спрямована проти біологічних (так само як і психологічних) інтерпретацій соціального життя, він відчував безсумнівний вплив біоорганічної напруги в соціології, і перш за все Г. Спенсера, хоча вплив це двояко. З одного боку, багато свої концепції Дюркгейм розробляв у полеміці з ідеями Г. Спенсера, тобто можна говорити про "негативному" вплив, коли ідеям попередника протиставляються ідеї послідовника. Наприклад, індивідуалізму Спенсера протиставлялася ідея "колективності", примату суспільства над особистістю і т. Д. З іншого боку, в дослідженнях Дюркгейма чітко проявилось і позитивний вплив ідей Спенсера. Це перш за все відноситься до структурно-функціональної сторони соціології Дюркгейма, тобто аналізу суспільства як органічного цілого, в якому кожен інститут відіграє певну функціональну роль, а також до еволюціоністської боці його теорій. Його тенденція використовувати "елементарні форми" як модель розуміння розвинених громадських структур, а також відома етнографічна орієнтація його соціології в значній мірі визначалися підходом Спенсера.

Чи не могли пройти повз увагу Е. Дюркгейма ідеї К. Маркса, бо на рубежі XIX-XX століть популярність його поглядів була настільки велика, що всі соціальні мислителі так чи інакше зверталися до марксизму. Дюркгейм був знайомий з роботами Маркса, але заперечував його вплив на свої дослідження і інтерпретував Маркса в дусі економічного редукціонізму, зводить всю життєдіяльність суспільства до економічного фактору. Його ставлення до марксизму, теорії економічного детермінізму К. Маркса досить чітко було висловлено Дюркгеймом в рецензії на книгу відомого італійського марксиста А. Лабріулі (1843-1904) "Нариси матеріалістичного розуміння історії" (1897 г .).

Як зазначає Дюркгейм, аналізуючи цю роботу, "метод економічного матеріалізму застосуємо до історії в цілому". Причому він вважає "плідної ідею про те, що соціальне життя повинна пояснюватися не теорією, яку створюють про неї ті, хто в ній бере участь, але глибокими причинами, що вислизують від свідомості, і ми теж думаємо, що ці причини слід шукати головним чином в способі , яким згруповані асоційовані індивіди. "Нам видається навіть, - пише Дюркгейм, - що при цьому і тільки за цієї умови може стати наукою історія і, отже, може існувати соціологія".

Потім Дюркгейм дистанціюється від загальної концепції марксизму, яка з ролі економічного чинника в житті суспільства виводить теорію класової боротьби і неминучість соціалістичної революції. Як підкреслює Дюркгейм, " ми не бачимо жодних підстав пов'язувати цю точку зору з соціалістичним рухом, від якого вона абсолютно не залежить ". Продовжуючи свою думку, він прямо заявляє, що "... не в змозі зрозуміти, яку роль в розробці або в розвитку цієї ідеї зміг зіграти сумний факт конфлікту між класами". Тобто, по Дюркгейму, " між доктриною економічного матеріалізму " і соціалізмом " немає ніякого взаємозв'язку ". Другий момент його незгоди з концепцією марксизму полягає в оцінці цієї ролі, яку надавали економічному чиннику в соціально-історичному розвитку особливо послідовники К. Маркса. Недарма в зв'язку з цим стала розхожою фраза самого К. Маркса про те, що " він не марксист ". Безумовно, вульгаризація марксистського положення про роль економічного чинника була перед очима, причому не тільки у послідовників, а й у опонентів К. Маркса. Не уникнув в цьому плані відомої вульгаризації і Е. Дюркгейм, тим більше, що він критикував марксистську концепцію не по першоджерел, а, образно кажучи, "через другі руки", не дивно що у Дюркгейма практично ставиться знак рівності між "індустріальною технікою" і " економічним фактором ", чого К. Маркс ніколи не робив.

У зв'язку з цим варто навести дослівне висловлювання Дюркгейма. Так, він пише: "... Наскільки нам представляється істинним те, що причини соціальних явищ слід шукати за межами індивідуальних уявлень, настільки нам представляється помилковим, що ці причини зводяться в кінцевому рахунку до стану індустріальної техніки і що економічний фактор - рушійна сила прогресу ".

Крім того, проти економічного фактора Дюркгейм висуває методологічні заперечення, вважаючи недостатніми докази, на яких ґрунтується економічний матеріалізм, щоб претендувати на те, "щоб бути ключем до всієї історії!"

І зовсім в дусі правдивого позитивіста вважає, що ця концепція не доведена адекватним чином, що в її доведенні не використовувалися настільки ж витончені і складні методи, які використовуються в науках про природу, а саме: різного роду спостереження, досліди, ретельні порівняння. В цьому аргументі сила, але і слабкість тієї методології, на якій базувалася соціологія Дюркгейма і якій було відмовлено в праві на істину саме за абсолютизацію природничо-наукового методу в підході до історії.

Інший момент, який слід відзначити, - це акцентування уваги на ролі релігійного фактора в історичному розвитку суспільства. Як пише Дюркгейм: *"Все більше число соціологів та істориків сходяться в тому, що релігія - найбільш первісне з усіх соціальних явищ. Саме з неї шляхом послідовної трансформації виникали всі інші прояви інтелектуальної діяльності: право, мораль, мистецтво, наука, політичні форми і т. Д."*

Релігія, за Дюркгейма, носить "надлишковий і всеосяжний характер", і вона не може бути наслідком економічного фактора. *"І хіба неймовірно, - запитує він, - що, навпаки, економіка залежить від релігії набагато більше, ніж остання від першої?"* Ця думка набула широкого історико-соціологічного розвитку у працях М. Вебера.

Мабуть, відчуваючи певний «перебір» як у критиці економічного чинника, так і в абсолютизації ролі релігії, Дюркгейм мудро закінчує цю дискусію на тому, що *"не слід, втім, доводити викладені ідеї до крайності, в якій вони втрачають будь-яку не було істинність"*.

Критикуючи марксистську концепцію соціалізму, в той же час Дюркгейм виявляв значний інтерес до соціалізму. Він вивчав його історію, був дружний з найвидатнішим французьким соціалістом Ж. Жоресом (1854-1914). У 1895-1896 рр., Будучи професором університету м Бордо, він прочитав спецкурс про соціалізм. Іздани серії курсів лекцій Дюркгейма: "Соціалізм" (1928 г.), Курс під назвою "Лекції по соціології. Фізика вдач і права" і, нарешті, лекції з виховання та проблем педагогіки. Вони дають достатнє уявлення про політичні ідеї Дюркгейма і, зокрема, його розумінні соціалізму.

Як зазначає Р. Арон у своєму дослідженні, присвяченому Дюркгейму, приблизно в 1885-1895 рр. дюркгеймівська концепція соціалізму була важливим доданком політичної свідомості інтелектуальних кіл лівих сил у Франції. *"Хоча в певному сенсі він соціаліст (я б охоче сказав, що він істинний соціаліст, згідно з його визначенням цього поняття), але він не марксист"*, - пише про Дюркгейма Р. Арон. Він, на думку Арона, .Даже протидіє марксистського вчення в тому вигляді, як воно звичайно інтерпретується по двох основних пунктів. Перш за все, Дюркгейм не вірить у плідність насильницьких заходів і відмовляється розглядати класову боротьбу, особливо конфлікти між робітниками і підприємцями як істотну рису сучасного суспільства, тим більше як рушійну силу історичного процесу. Для Дюркгейма (як і для Конта) конфлікти між робітниками і підприємцями служать доказом поганої організації або часткової аномалії сучасного суспільства, яка повинна бути виправлена.

Соціальна проблема для Дюркгейма не так економічна, скільки моральна, і в цьому питанні він дуже далекий від марксистського розуміння соціалізму. Сутність соціалізму Дюркгейм убачає не у відношенні до власності і навіть не в плануванні. Соціалізм Дюркгейма - це, по суті справи, "соціалізм" Конта, який резюмував його в двох ключових словах: організація і моралізації. Соціалізм є кращою, тобто більш усвідомлену організацію колективного життя, мета і наслідок якої - інтеграція індивідів в соціальних спільнотах, наділених моральним авторитетом і тому здатних виконувати виховну функцію.

Таким чином, Дюркгейму було властиво широке тлумачення соціалізму, і він вважав, що для його розуміння потрібно досліджувати всі його різновиди. Він визначав соціалізм так: *"Соціалізм - це тенденція до швидкого або поступового переходу економічних функцій з дифузного стану, в якому вони знаходяться, до організованого стану. І це, можна сказати, прагнення до більш-менш повної соціалізації економічних сил"*.

Відзначаючи теоретичні передумови, що зумовили погляди Дюркгейма, безумовно, слід сказати про вплив Канта і кантіанства. В даному випадку мова йде, перш за все, про концепцію моралі, морального обов'язку, які червоною ниткою проходять через всю його теорію.

Дюркгейм не вважав, що соціологія як наука вже сформувалася, і концепції його попередників (зокрема, Конта) представлялися йому занадто загальними і схематичними, в яких містилися лише передумови до формування наукової соціології - науки, яка повинна мати власний предмет дослідження і специфічний метод. Виконанню цих завдань він і присвятив свою працю.

"Соціологізм" Е. Дюркгейма як методологія наукового дослідження суспільства

Як узагальнююче поняття, яке виражає основні принципи теорії і методології соціології Дюркгейма, виступає поняття «соціологізм», хоча, природно, воно не охоплює і не вичерпує всього різноманіття ідей Дюркгейма.

У чому ж суть цього поняття, що підводить під загальний знаменник концепції даного автора? З метою дюркгеймовського "соціологізму" в цьому понятті слід розрізняти два аспекти: по-перше, онтологічний, по-друге, методологічний. Торкаючись першого, онтологічного аспекту «соціологізму», можна виділити кілька вихідних теоретичних позицій або постулатів.

1. За Дюркгейма, соціальна реальність включена в загальний універсальний природний порядок, і вона так само ґрунтовна, а головне, "реальна", як і інші види реальності (біологічний, психологічний, економічний), а тому, як і останні, розвивається відповідно з певними законами.

2. Суспільство - реальність особливого роду, яка не зводиться до інших її видів. І тут слід підкреслити одну основоположну ідею, яка пронизує всю наукову творчість Дюркгейма.

Мова в даному випадку йде про безумовне визнання автономії соціальної реальності і перш за все по відношенню до індивідуальної, біопсихической реальності, яка втілена в окремих індивідах. Відмінності індивіда та суспільства виступають у нього в формі дихотомічних пар, в яких так чи інакше втілюється (виражається) різноманітність цих реальностей. Наприклад, "індивідуальні факти", "індивідуальні уявлення - колективні уявлення", "індивідуальна свідомість - колективна свідомість" і ін.

У всякій теорії суспільства, теорії соціології явно чи не явно присутня теорія людини, вона (теорія соціології) так чи інакше базується на філософській антропології. І в цьому плані людина для Дюркгейма - це подвійна реальність, в якій співіснують, взаємодіють і протистоять одна одній дві сутності: соціальна й індивідуальна. Ці два початки людської природи також виступають у Дюркгейма в різноманітних дихотоміях:

- а) фактори, специфічні для суспільства, і що виділяються в постулюєміє характеристики людської природи;
- б) фактори, загальні для даного суспільства або групи і характерні для одного або декількох індивідів;
- в) свідомість і поведінку асоційованих індивідів, з одного боку, і ізольованих індивідів - з іншого і т.д.

Предмет соціології, згідно Дюркгейму, - соціальні факти, які характеризуються двома основними ознаками: по-перше, вони існують поза індивіда; по-друге, надають на нього примусову дію.

Трохи пізніше, розвиваючи цю думку, він розглядає "соціальний факт" в ширшій площині і виражає цей вельми специфічний спосіб буття терміном "інститут", в якому, по Дюркгейму, відбиваються " *все вірування, всі поведінки, встановлені групою* ". Звідси він дає наступне визначення соціології: " *Соціологія ... можна визначити як науку про інститути, їх генезис і функціонування* ".

Його соціологія ділилася на три основні сфери: соціальну морфологію, соціальну фізіологію і загальну соціологію, які відображали до певної міри його погляди на призначення тих чи інших сфер соціального життя.

Соціальна морфологія аналогічна анатомії; вона досліджує «субстрат» суспільства, його структуру, матеріальну форму. В її сферу входить вивчення географічної основи життя народів у

зв'язку з соціальною організацією, а також народонаселення, його обсягу, щільності, розподілу по території.

Соціальна фізіологія, яка досліджує "життєві прояви суспільств", охоплює ряд приватних соціальних наук. Вона містить в собі:

соціологію релігії;

соціологію моралі;

юридичну соціологію;

економічну соціологію;

лінгвістичну соціологію;

естетичну соціологію.

Загальна соціологія, подібно загальній біології, здійснює теоретичний синтез і встановлює найбільш загальні закони. Ця структура, якщо згадаємо, відображає загальний задум будови соціологічної науки, висловлений Контом, тобто можна спостерігати спадкоємність підходів, яка зберігалася тривалий час у французькій соціології.

Укладаючи цей розділ соціологічного вчення Дюркгейма, слід підкреслити плідність ряду положень його концепції «соціологізму» на тому історичному періоді розвитку соціології. Серед них можна назвати наступні: визнання суспільства самостійною об'єктивною реальністю по відношенню до складових його індивідів; розгляд впливу соціального середовища на індивідуальну свідомість і поведінку, а також обґрунтування соціальної природи моралі релігії і самого процесу пізнання. Але не слід випускати з уваги і крайнощі його «соціологізму», який призводив до того, що фактично сама соціальна реальність виявлялася існуючою як внешнеіндивідуальна і наиндивідуальна реальність. На це вказували багато сучасники Дюркгейма. Так, відомий свого часу співвітчизник Дюркгейма Фульє в своїй роботі "Позитивістське рух і соціологічне погляд на світ" прямо зазначає, що у нього соціальні факти є як би речами, що існують незалежно від людської волі, мають якість особливе буття і ззовні нав'язувати суспільству .

У той же час Гіддінгс у своїй роботі "Принципи соціології" резюмує це положення в тому сенсі, що сутність соціального процесу полягає " в підпорядкуванні кожного індивідуального духу способів дії, думки, почуття, які приходять до нього ззовні ". Причому Гіддінгс вважав, що Тард і Дюркгейм, незважаючи на своє розбіжність, більш ніж будь-хто наблизилися до розуміння сутності соціального феномена, глянувши на нього тільки з різних сторін, один - з боку дії багатьох на одного, інший - з боку наслідування багатьох одному .

Що стосується його твердження про примусової силі (впливі) по відношенню до індивідів, то Дюркгейм наводить безліч прикладів, причому дуже різних, які демонструють застосування терміна "примус".

Так, по Дюркгейму, примус має місце, коли на зборах або в натовпі всім вселяється якість почуття або колективна реакція (наприклад, сміх). Такий феномен виявляється типово соціальним, оскільки його опорою і суб'єктом виступає група, а не окремий індивід. Точно так само і мода - це соціальний феномен: кожен одягається певним чином в даний час, тому що так одягаються інші. Як приклад Дюркгейм бере також суспільна думка, що спонукає до більшої або меншої народжуваності, до шлюбу, самогубства і т. Д. Це громадську думку він визначає як стан колективної душі. Нарешті, не можна не назвати інститут виховання, право, вірування, які також відрізняються тим, що вони всім нав'язуються і задані ззовні. Таким чином, феномен натовпу, різного роду потоки думок, мораль, виховання, право, вірування - всі ці факти Дюркгейм об'єднує на підставі властивого їм однакового головного ознаки. Вони загальні, тому що це колективні факти; вони роблять різний вплив на кожного окремо. Говорячи словами Дюркгейма:

" Соціальним фактом є будь-який, усталений чи ні, спосіб зробити індивіда сприйнятливим до зовнішнього примусу і, крім того, спосіб, загальний для даного соціального простору, що існує незалежно від своїх індивідуальних проявів ". Ці два положення, які є основою його методології, і

послужили, як уже зазначалося, предметом нескінченних суперечок і звинувачень на адресу Дюркгейма.

Крайнощі «соціологізму» пояснюються часом його зайвої полемічності з індивідуалістичними теоріями, а також відомим в історії науки фактом, що нові концепції або стилі мислення (парадигми) при своєму виникненні часто претендують на абсолютність і універсалізм. Крім того, не можна не враховувати і еволюцію поглядів Дюркгейма, які під впливом критики і методологічних труднощів значно знизили максималізм його «соціологізму».

Якщо в початковий період своєї наукової діяльності він постійно підкреслював зовнішній і примусовий характер соціальних фактів і при поясненні соціальних явищ часто звертався до демографічних і соціально-економічних чинників (обсяг і щільність населення, структура і ступінь складності соціальних груп і т. Д.), До "соціальному середовищі" і "соціальних умов", то згодом він все частіше звертається до понять "почуття обов'язку", "моральний" авторитет суспільства і іншим психологічним, а часом і символічним посередникам між суспільством і індивідом.

Дана зміна понятійних пріоритетів виражає відоме усвідомлення Дюркгеймом того, що соціальні факти впливають на індивідуальне поведіння не безпосередньо, а через певні механізми їх інтеріоризації, що зовнішня детермінація здійснюється не безпосередньо, а через ціннісні орієнтації індивідів, а також, що дієвість соціальних регуляторів визначається не тільки їх принудительністю, але і желательністю для індивідів.

Відчуваючи вразливість своєї методологічної позиції, пов'язаної з твердженням, що "соціальні факти - це речі", він був змушений неодноразово не тільки пояснювати вихідний принцип, але і певною мірою "пом'якшувати" його. Так, в роботі "Ціннісні та" реальні "" судження "Дюркгейм писав: *"Позитивну соціологію іноді дорікали в чимось на зразок емпіричного фетишизму щодо факту і в наполегливому байдужості до ідеалу. Ми бачимо, наскільки необгрунтований цей закид. Основні соціальні явища: релігія, мораль, право, економіка, естетика - суть не що інше, як система цінностей, отже, це ідеали. Соціологія, таким чином, спочатку розташована в області ідеалу; вона не приходить до нього поступово, в результаті своїх досліджень, а виходить з нього. Ідеал - це її власна сфера. Але вона розглядає ідеал лише для того, щоб створити науку про нього (саме завдяки цьому можна назвати її позитивною ...). Вона не прагне його конструювати; як раз навпаки, вона бере його як даність, як об'єкт вивчення і намагається його аналізувати і пояснити. У здатності до ідеалу вона бачить природну здатність, причини і умови якої вона шукає з метою по можливості допомогти людям відрегулювати її функціонування. В кінцевому рахунку, завдання соціології повинна полягати в тому, щоб повернути ідеал у всіх його формах в природу, але залишивши йому при цьому всі його відмінні ознаки. І якщо подібна спроба не здається йому безнадійною, то це тому, що суспільство відповідає всім умовам, необхідним для пояснення зазначених протилежних ознак. Воно (суспільство. - І. Г.) також походить від природи, одночасно домінуючи над нею. Причина в тому, що всі сили всесвіту не просто завершуються в суспільстві, але, більш того, вони синтезовані в ньому таким чином, що породжують результат, який за багатством, складності та потужності впливу перевершує все, що послужило його освіті "*.

У цій наведеної, настільки довгій витримці міститься у відомому плані філософський маніфест його теорії пізнання.

Дюркгейм, прагнучи побудувати соціологію як спеціальну наукову дисципліну, що має свій особливий предмет, що піддається емпіричному дослідженню, наполягав на общезначимості її результатів для всіх соціогуманітарних наук, оскільки вони також в тій чи іншій мірі стикаються з колективними аспектами людської діяльності, і він рішуче відділяв «колективно - всеобщее " від одиничного, індивідуально-психологічного.

Зрозуміло, що мала місце абсолютизація «колективно-загального" як предмета дослідження і гаранта істинності соціологічного знання, протиставлення індивідуальним дії (свідомості) дає підставу говорити про відрив соціології Дюркгейма від реального емпіричного суб'єкта. Це стало однією з причин зближення і переорієнтації соціології на модель з номиналістическим принципом, згідно з яким істинно реально лише індивідуальне. Дана теоретико-методологічна установка знайшла своє епохальне втілення в соціології М. Вебера.

Ідея соціальної солідарності

Центральною соціологічною ідеєю, яка практично про ходить через усю творчість Дюркгейма, є ідея суспільної солідарності. Її рішення пов'язане, перш за все, з відповіддю на питання: "Які ті зв'язки, які об'єднують людей один з одним?" Дана проблема розглядається Дюркгеймом в роботі "Про поділ суспільної праці" (1893 г .).

Ця тема, починаючи з О. Конта, була постійно в центрі уваги соціології. Дюркгейм спирався на традицію соціологів-органицистів, які вважали поділ праці "общественно-биологическим фактом". Так, розподіл праці - закон природи, і з цим погоджувався і Е. Дюркгейм, але він розглядає цей процес не взагалі, а з точки зору співвідношення особистості і суспільства. Він задається питанням: чи відповідає розподіл праці інтересам особистості, морально чи воно? А головне, як впливає розподіл праці на соціальну солідарність людей у суспільстві?

У поясненні цієї проблеми Дюркгейм відштовхується від типової для соціології XIX століття ідеї двох типів суспільства: традиційне і сучасне. Звідси він виділяє два типи соціальної солідарності. По-перше, механічну солідарність, яка була типова для традиційного, архаїчного суспільства і ґрунтувалася на нерозвиненості та схожості складових суспільство людей. Індивід в такому суспільстві не належить сам собі, а колективна свідомість майже цілком покриває індивідуальні особливості, тобто відсутній власне "Я" - "Я це тільки МИ". Як відомо, соціальне примушення виражалось тут в строгих репресивних законах, караючих за щонайменше відхилення від норм колективної поведінки.

По-друге, органічну солідарність, яка породжується поділом суспільної праці і яка заснована не на схожості, а на відмінності індивідів. І якщо механічна солідарність припускає поглинання індивіда колективом, то органічна солідарність, навпаки, передбачає розвиток особистості. Саме завдяки розподілу праці індивід усвідомлює свою залежність від суспільства, яка раніше підтримувалася репресивними заходами. Як підкреслював Е. Дюркгейм, *" так як поділ праці стає важливим джерелом соціальної солідарності, то воно (розподіл праці) разом з цим стає підставою морального порядку "*. Тому перехід від механічної солідарності до органічної він вважає не тільки історичним законом, а й головним показником прогресу.

Для наочного розуміння можна скористатися загальною схемою дюркгеймовського опису механічної органічної солідарності відповідно до певними типами товариств.

	механічна солідарність	органічна солідарність
1) Морфологічна (структурна) основа	Заснована на подібності (переважає в менш розвинених суспільствах); Сегментарний тип (спочатку на кланової, потім на територіальній основі); Слабка взаємозв'язок (відносно слабкі соціальні зв'язки); Щодо малий обсяг населення; Відносно низька матеріальна і моральна щільність	Заснована на поділі (переважає в більш розвинених суспільствах); Організований тип (злиття ринків і зростання міст); Велика взаємозалежність (щодо сильні соціальні зв'язки); Щодо великий обсяг населення; Відносно висока матеріальна і моральна щільність
2) Типи норм (втілені в праві)	Правила з репресивними санкціями; Переважає кримінального права	Правила з реститутивними санкціями; Переважає цивільного права

	права	комерційного, процесуального, адміністративного і конституційного)
За) Формальні ознаки колективної свідомості	Великий обсяг; Висока інтенсивність; Висока визначеність; Влада групи абсолютна	Малий обсяг; Низька інтенсивність; Низька визначеність; Великий простір для індивідуально ініціативи і рефлексії
3б) Зміст колективної свідомості	Високий ступінь релігійності; Трансцендентність (перевагу над інтересами людини і беззаперечно); Приписування вищої цінності суспільству й інтересам суспільства як цілого; Конкретність і детальний характер	Зростаюча світськість; Орієнтованість на людину (зв'язок з інтересами людини і відкритість для обговорення); Приписування вищої цінності достоїнству індивіда, рівності можливостей, трудовій етиці і соціальній справедливості; Абстрактність і загальний характер

Розглядаючи солідарність як вищий моральний принцип, вищу універсальну цінність, Дюркгейм визнавав моральним і розподіл праці. Однак не можна не помітити, що суспільство, в якому домінує органічна солідарність, створює умови для розквіту індивідуалізму. Сама мораль і колективна потреба припускають тут проявити себе. Разом з тим, в суспільстві, де шанується особистість, для підтримки мирного співіснування диференційованих індивідів необхідні загальні цінності. У суспільстві, найвищим законом якого є індивідуалізм, важливо додати колективній свідомості достатній авторитет і досить широке зміст.

Проте, будь-який сучасний суспільство, в якому панує органічна солідарність, загрожує небезпекою роз'єднання і аномалії. Дюркгейм, природно, бачить наявність соціальних проблем і конфліктів. Разом з тим, він вважав їх просто відхиленням від норми, викликаним недостатньою відрегульованістю відносин між головними класами суспільства. В цьому плані Дюркгейм розвивав ідею створення професійних корпорацій як нових органів громадської солідарності. Вони повинні, за його задумом, виконувати широке коло суспільних функцій - від виробничих до морально-культурних, виробляти і впроваджувати в життя нові форми, які регулюватимуть відносини між людьми і сприяти розвитку особистості.

Вирішальну роль у справі соціальної інтеграції Дюркгейм відводив ідеалам і вірувань ("колективних уявлень"), бачачи в них головні компоненти моралі і релігії. Цим проблемам, що носять в значній мірі соціально-філософський характер, була присвячена його остання велика робота «Елементарні форми релігійного життя. Тотемічна система в Австралії» (1912 г.). У цій роботі їм було висловлено ряд цікавих ідей про структуру і соціальних функціях релігії. Важливим аспектом даної роботи була спроба Дюркгейма виявити соціальну природу пізнавального процесу. Цим він зіграв важливу роль в становленні соціології пізнання.

Послідовно проводячи думка про "колективній свідомості" як джерелі і регуляторі громадського життя і суспільного розвитку, Дюркгейм поширює її і на походження філософських категорій. На його думку, логічні категорії - суть «колективні представлення», вони передають стан колективу, і в цьому закладена їх загальність і стійкість. Він зазначав, що колективні уявлення - "продукт величезної кооперації в часі і просторі. Щоб створити колективні уявлення, безліч різних умов

з'єднали, синтезували, поєднували свої ідеї і почуття, багато поколінь накопичували в них свої знання і досвід ". У колективних уявленнях, по Дюркгейму, сконцентрована своєрідна розумова життя, нескінченно багатша і складніша, ніж розумова життя індивіда.

З точки зору колективних уявлень розглядає він походження і функціонування релігії, релігійних вірувань. Дюркгейм пише, що релігія річ, по суті, соціальна. Релігійні уявлення - це колективні уявлення, які виражають колективні реальності, а обряди - це способи поведінки, які виникали тільки в лоні присутніх разом груп і які покликані з'ясувати, підтримувати або оновлювати певний розумовий стан цих груп.

Оцінюючи релігію з точки зору її соціальних функцій, Дюркгейм заперечує проти зведення релігії до логіко-понятійному елементу або просто до сукупності ідей. Як він підкреслює, "*справжня функція релігії не в тому, щоб змушувати нас думати, збагачувати наше пізнання, а в тому, щоб спонукати нас до дії, допомагати нам жити ... Перший догмат будь-якої віри - це переконання у порятунку за допомогою віри*". Релігія, за Дюркгейма, це солідарна система вірувань і обрядів, які об'єднують усіх тих, хто їх дотримується, в єдине моральне суспільство, зване церквою. Розвиваючи думку про соціальну природу і функції релігії, він виключає питання про істинність змісту релігійних вірувань, абсолютно справедливо вважаючи, що з релігією не можна розправитися, показавши хибність її логічних підстав або невідповідність очевидним фактам. Дюркгейм виходить із того, що якими б безглуздими не здавалися ті чи інші вірування або релігійні уявлення, вони мають глибокі соціальні корені, і їх в першу чергу повинен вивчати соціолог.

Як уже зазначалося, головною силою суспільного життя Дюркгейм вважає колективні уявлення, що забезпечують солідарність соціальної групи. І тут Дюркгейм робить цікавий поворот, пов'язаний з розумінням різного роду соціальних цінностей та ідеалів. Він вважає, що будь-яке відношення до соціальних цінностей та ідеалів, без яких не може розвиватися суспільство, - суть релігійні відносини, оскільки це питання віри.

Борючись проти клерикалізму, особливо в сфері освіти, Дюркгейм одночасно вважав, що між наукою і релігією не існує непримиренного протиріччя. Наука, на його думку, відбирає у релігії лише функцію пояснення світу, але не може взяти собі функцію віри, бо "*віра - це перш за все порив до дії*". А наука, як би вона далеко не зайшла в своєму пізнанні, завжди залишається на відстані від дії. Більш того, вона завжди просувається вперед дуже повільно і ніколи не буває завершена, а життя не може чекати. Тому, по Дюркгейму, теорії, особливо що стосуються проблем соціального життя, покликані допомагати життю, спонукати діяти, змушені обганяти науку і передчасно доповнювати її. Природно, в цих теоріях зберігається роль віри, а отже, і релігії.

До синтезу теорії і емпірії в соціологічному дослідженні.

Вже підкреслювалося, що центральною ідеєю, навколо якої концентрується соціологічна проблематика, є ідея соціальної солідарності. Проблема соціальної солідарності стоїть в центрі такої великої роботи Е. Дюркгейма, як "Самогубство", яка органічно поєднує теорію з конкретно-соціологічною постановкою. Чому саме проблему самогубства вибрав Дюркгейм як дослідження?

По-перше, і теоретично і практично дана проблема працювала на його ідею соціальної солідарності, вірніше, на такому соціальному феномені, як самогубство, перевірявся рівень згуртованості і солідарності суспільства.

По-друге, саме явище можна більш-менш визначити і кількісно виразити.

По-третє, існувала солідна офіційна статистика, яка дозволяла оперувати об'єктивними даними.

На останньому моменті варто зупинитися докладніше і розкрити історичне підґрунтя, пов'язану з введенням статистичних методів в соціологію. Вони сьогодні, як відомо, складають наукову базу проведення соціологічних досліджень і обробки отриманих даних. Оскільки мова йде про історичну проблематику, то не можна не сказати кілька слів про попередника Дюркгейма Адольфа Кетле (1796-1874) - франко-бельгійському вченому - натураліст і математики, який одночасно був одним з найбільших статистиків XIX століття, а також творцем математичних методів обробки соціальної інформації. Його ініціативи належить створення Міжнародної статистичної асоціації, одне із завдань якої він бачив у поширенні уніфікованих методик і показників. Одночасно з О.

Контом він створив свою соціальну фізику - науку про суспільне життя (після чого Конт ввів поняття "соціологія" замість "соціальної фізики") і розробив концепцію специфічного методу науки про суспільство, а саме статистичного методу. Свої ідеї він виклав у роботі "Соціальна фізика або досвід дослідження про розвиток людських здібностей" (1835 г .).

У чому суть статистичного методу і що він обіцяв, по Кетле, суспільних наук в плані розуміння суспільного розвитку? По-перше, в якості аксіоми виступало, що з вивчення одного факту можна судити про ряд фактів, які здаються однорідними, необхідний статистичний аналіз можливо більшої кількості Даних. Кетле прийшов до ідеї створення нової науки про суспільство, яка б не обмежувалася лише збором і кількісним описом даних, а зайнялася б встановленням статистичних закономірностей за допомогою математичного імовірнісного аналізу.

Так, з статистичного факту стійких числових кореляцій між видами злочинів, статтю, походженням, віком, місцем проживання та т. Д. Злочинця Кетле робив висновок про те, що певна кількість і певні види злочинів супроводжують суспільство з необхідністю закону природи. Стало афоризмом твердження Кетле, яке прозвучало в його доповіді в 1831 г ., Про те, що "суспільство готує злочину, а злочинець є тільки знаряддя". Опис суспільства в цілому досягається, на думку Кетле, за допомогою характеристик "середнього людини", а не конкретної особистості. Одиниця "середнього людини" означала середньостатистичний показник основних фізичних і моральних якостей даної нації. Методика Кетле і багатство зібраного ним статистичного матеріалу дуже високо оцінювалися в науковому світі. Робота Кетле сприяла зміцненню детерміністського погляду в суспільствознавстві і значно стимулювала розвиток статистичних і конкретно соціологічних методів дослідження. Таким чином, робота Дюркгейма "Самогубство" мала вже певну теоретико-мето-дологічний і емпіричну підготовку.

Аналізуючи поняття самогубства, Дюркгейм дає наступне визначення: "*Самогубством називається кожен смертний випадок, який безпосередньо або опосередковано є результатом позитивного або негативного вчинку, скоєного самим потерпілим, якщо цей останній знав про очікував його результатах*". На підставі статистичних даних він робить висновок, що крива самогубств не є випадковістю, а підпорядкована відомої закономірності. Він писав: "*Склад індивідів, що утворюють відоме суспільство, з року в рік змінюється, а число самогубств, проте, залишається той же до тих пір, поки не зміниться саме суспільство*". Дюркгейм досить переконливо показав односторонність і неспроможність психологічних, біологічних, географічних пояснень факту самогубства і розглядав його в зв'язку зі змінами в структурі суспільства і соціальними умовами, зокрема: а) сімейними, б) релігійними, в) національними і т. Д.

Свою типологію самогубств Дюркгейм виводив не з індивідуальних мотивів, оскільки вважав, що вони настільки різноманітні і найчастіше невідомі, що не мають соціологічного значення. Тому він виходив зі специфічних станів суспільної свідомості, що пояснюють характер взаємин індивіда і соціальної групи.

Він виділяв три типи самогубств:

егоїстичне,

альтруїстичне,

аномическое.

У чому характерні риси кожного з типів самогубства і яким соціальним процесам і станам суспільства вони супроводжують?

Перший тип самогубств, по Дюркгейму, корениться в розриві соціальних зв'язків між індивідом і групою. Як вважає Дюркгейм, коли люди об'єднані і пов'язані любов'ю з тією групою, до якої вони належать, то вони легко жертвують своїми інтересами заради спільної мети і з великим завзяттям борються за своє існування. Крім того, свідомість мети, що стоїть перед ними, змушує їх забути про особисті страждання. У колективі, як зазначає він, можна спостерігати постійний обмін ідей і почуттів між всіма і кожним, і тому індивід не надано своїм одиничним силам, а є учасником колективної енергії і знаходить в ній підтримку в хвилини слабкості і занепаду.

У цьому плані, чим сильніше слабшають внутрішні зв'язки з тією групою, до якої належить індивід, тим менше він отнее залежить і тим більше він буде керуватися міркуваннями свого особистого інтересу. І як наслідок Дюркгейм дає визначення егоїстичному самогубству: *"Якщо домовитися, - пише Дюркгейм, - називати егоїзмом такий стан індивіда, коли індивідуальне" Я "різко протиставляє себе соціальному" Я "і на шкоду цьому останньому, то ми можемо назвати егоїстичним той приватний вид самогубства, який викликається надмірної індивідуалізацією"*. Продовжуючи свою думку, він підкреслює, що крайній індивідуалізм не тільки сприяє діяльності причин, що викликають самогубства, але може сам вважатися однією з причин такого роду. Він (індивідуалізм) не тільки усуває перешкоди, що стримують прагнення людей вбивати себе, але сам збуджує це прагнення і дає місце спеціального виду самогубств, які носять на собі його відбиток. Цим, по Дюркгейму, і *" виправдовується назва" егоїстичне самогубство "*, яке ми йому дали "

Підкреслюючи роль суспільства в стабілізації життя людей, він прямо пише, що окремі індивіди настільки пов'язані з життям цілого суспільства, що останнє не може стати хворим, які не заразивши їх. Страждання суспільства, по Дюркгейму, неминуче передаються і його членам. Більш того, суспільство, підкреслюється їм, є мета, якої ми віддали кращі сили нашого існування, і тому, відриваючись від нього, ми втрачаємо сенс нашої діяльності. Таким чином, всі розчарування індивіда виражають собою стан розкладу, в якому знаходиться суспільство.

Підводячи підсумок своїм міркуванням щодо самогубств даного типу, Дюркгейм вважає, що егоїзм є не допоміжним фактором, а виробляє причиною. Якщо розриваються узи, що з'єднують людини з життям, то це відбувається тому, що ослабла його зв'язок з суспільством. Що ж стосується фактів приватного життя, що здаються безпосередньою і вирішальною причиною самогубства, то вони, по Дюркгейму, можуть бути визнані тільки випадковими. Бо, на його думку, якщо людина так легко схиляється під ударами життєвих обставин, то це відбувається тому, що стан того суспільства, до якого він належить, зробило з нього видобуток, вже готову для самогубства. Така логіка його мислення з даної проблеми.

Альтруїстичне самогубство виступає в Дюркгейма своєрідною зворотною стороною егоїстичного. Як він підкреслює в зв'язку з цим, якщо крайній індивідуалізм приводить людину до самогубства, то недостатньо розвинена індивідуальність повинна приводити до тих же результатів. Або, кажучи іншими словами, коли людина відокремився від суспільства, то в ньому легко зароджується думка покінчити з собою; те ж саме відбувається з ним і в тому випадку, коли громадськість цілком і без залишку поглинає його індивідуальність.

Як пояснює Дюркгейм, у всіх цих випадках людина позбавляє себе життя не тому, що він сам хотів цього, а в силу того, що він повинен був зробити так. Якщо він ухиляється від виконання обов'язку, то його чекає безчестя і найчастіше релігійна кара. Зрозуміло, що якщо суспільство може примушувати до самогубства, то ця обставина означає, що індивідуальна особистість в даному середовищі цінується дуже низько. Ясно й інше, що для того, щоб індивід займав таке незначне місце на тлі загального життя, необхідно майже повне поглинання його особистості тією групою, до якої він належить. Причому ця остання, за Дюркгеймом, повинна бути дуже міцно згуртованою, тобто в цілому тут самогубство має своєю причиною недостатній розвиток індивідуалізму.

Як пише Дюркгейм: *" Якщо ми називаємо" егоїзмом "той стан, коли людське" Я "живе тільки особистим життям і слід тільки своє особисте волі, то слово" альтруїзм "також точно виражає зворотне стан, коли" Я "не належить самій людині. .. і коли центр його діяльності знаходиться поза його істоти, а всередині тієї групи, до якої даний індивід відноситься. Тому-то самогубство, яке викликається надмірним альтруїзмом, ми і називаємо альтруїстичним "*.

Правда, Дюркгейм робить пояснення. Оскільки для даного типу самогубства характерним є та обставина, що воно відбувається в ім'я боргу, то ми повинні відобразити це і термінологічно і назвемо його обов'язковим альтруїстичним типом самогубства. Це важливо, бо, як зауважує автор, не кожне альтруїстичне самогубство є обов'язковим. Існує цілий ряд самогубств, де рука суспільства не відчувається в такій мірі, і тому самогубство не носить такого обов'язкового характеру (носить факультативний характер). В цілому ж, як вважає Дюркгейм, в тому

середовищі, де панує альтруїстичне самогубство, людина завжди готовий пожертвувати своїм життям, але зате він так само мало дорожить і життям інших людей.

Нарешті, самогубства викликаються аномією, соціальною дезорганізацією, в результаті якої люди втрачають звичний спосіб життя і не можуть пристосуватися (адаптуватися) до нових соціальних умов. Це особливо відноситься до періодів криз і соціальних потрясінь, коли руйнується склалася ієрархія цінностей: одні люди раптово підносяться, а інші втрачають своє соціальне становище, що породжує нестійкість суспільства в цілому і зростання числа самогубств.

Як зазначав Дюркгейм, в момент громадської дезорганізації - чи буде вона відбуватися в силу хворобливого кризи або, навпаки, в період сприятливих, але занадто раптових соціальних перетворень - суспільство виявляється тимчасово нездатним проявляти потрібний вплив на людину, і в цьому ми знаходимо пояснення тих різких підвищень кривої самогубств. Причому аномія, по Дюркгейму, є в наших сучасних суспільствах регулярним і специфічним фактором самогубств, відмінним від усіх інших типів самогубств. У чому їхня відмінність по Дюркгейму? Егоїстичне самогубство виникає від того, що люди не бачать сенсу в житті, альтруїстичне - викликається тим, що індивід бачить сенс життя поза її самої, третій (аномічний) вид визначається безладною, нерегульованою людською діяльністю і супутніми їй стражданнями. Разом з тим не можна не помітити, що між аномічним і егоїстичним видом самогубства існує деяке споріднення. І той і інший в своєму корені визначаються відчуженістю, недостатньою близькістю суспільства до індивіда, але "сфера бездіяльності", як підкреслює Дюркгейм, в цих випадках абсолютно різна. При егоїстичному вигляді самогубства дефект знаходиться в власне колективної діяльності, яка позбавляється сенсу і значення. Навпаки, при аномічному самогубстві вирішальну роль відіграють виключно індивідуальні пристрасті, що не зустрічають на своєму шляху ніякого стримуючого фактора. Тому можна сказати, що ці два типи самогубства, незважаючи на те, що вони мають цілий ряд спільних точок дотику, залишаються незалежними один від одного. Причому егоїстичне і аномічне самогубства, за Дюркгеймом, велику частину своїх жертв вербують в різноманітних шарах суспільства. Перше поширене переважно серед інтелігенції, у сфері розумової праці, а друге спостерігається головним чином в світі торгівлі і промисловості.

Дослідження Дюркгейма про самогубство мало велике наукове і практичне значення. Ця проблема стала однією з найважливіших в загальній системі соціологічного пізнання суспільного життя. Подальші дослідження підтвердили правильність багатьох висновків Дюркгейма. Наприклад, що відсоток самогубства у чоловіків вище, ніж у жінок, а в містах вище, ніж у сільській місцевості; що серед протестантів самогубств більше, ніж серед католиків; що відсоток самогубств вище серед самотніх, овдовілих і розлучених людей, ніж серед одружених, а у одружених він вище серед бездітних і т.п.

Торкаючись цього боку проблеми, поставленої Дюркгеймом, варто послатися на вислів Р. Арона, який відзначав, що вчення Дюркгейма часом воскрешає в пам'яті другу половину наукового шляху Конта, коли він в "Системі позитивної політики" намагався створити релігію людства. За Р. Арону, дана інтерпретація вірна лише частково, бо у Дюркгейма соціальна форма, вплив якої він вважав за необхідне посилити, не тільки дозволяє індивіду вільно проявляти себе, а й зобов'язує кожного використовувати свій здоровий глузд і затвердити свою автономію.

Роботи та ідеї Дюркгейма справили величезний вплив на світову, особливо французьку, соціологію. Соціологи, що згрупувалися навколо заснованого ним в 1898 г. журналу "Аннали соціології", розвивали висловлені Дюркгеймом положення і після смерті свого вчителя.

Так, Ж. Дави продовжив роботи Дюркгейма, що стосуються походження права, а М. Мосс (1872-1950) тенденцію на зближення соціології з етнографією і опублікував ряд теоретичних робіт про співвідношення соціології та антропології, а також провів дослідження про ескімоському суспільстві, близьке по духу до дюркгеймовської аналізу австралійського тотемізму. Л. Леви-Брюль (1857-1939), виходячи з дюркгеймовського поняття "колективних уявлень", створив свою теорію "первісного мислення". М. Хальбвакс (1877-1945) конкретизував дюркгеймовську теорію самогубств, а також застосував його ідеї до вивчення життєвого рівня робітничого класу. В цілому

концепцію Е. Дюркгейма можна розглядати як певний фінал розвитку методології і теорії класичного позитивізму в соціології.

Французький класик соціологічної думки Е. Дюркгейм був послідовним антиредукціоністом, бо відмовився шукати причини соціальних феноменів де б то не було, крім як в області особливої соціальної реальності (своєрідних «зіціальних фактів»). Така орієнтація чітко виражена в його поглядах на соціальну еволюцію, які він виклав в ранній роботі «Про поділ суспільної праці» (99). Основний напрямок еволюції Дюркгейм вбачав в тому, що з течіям часу в суспільстві все більше поглиблюється поділ праці та, посилюється диференціація завдань, обов'язків і ролей за родом занять. Ця тенденція пов'язана з демографічними факторами. Зростання населення призводить до збільшення фізичної «плітності» і підсилює «щільність» моральну, т. Е. Інтенсивність контактів, складність соціальних зв'язків або, коротше кажучи, якість соціальних уз. Дотримуючись ідеї Спенсера, (Дюркгейм сконструював дихотомічне типологію товариств, засновану на різноманітності соціальних зв'язків: «механічну солідарність», яка коріниться в нерозвиненості та схожості індивідів і їх функцій; і «органічну солідарність», в основі якої лежать взаємозависимість, кооперація і взаємодоповнюваність великої різноманітності ролей і занять ^ Причому типологію він розглядає в хронологічній послідовності, що має початкову і кінцеву точки соціальної еволюції: історія рухається від «механічної солідарності» до «органічної». Полярні типи можуть бути представлені в схематичному вигляді (табл. 7.2). Вебер німецький філософ, соціолог, культуролог, автор концепції трьох типів виконавчої влади та концепції раціональної бюрократії.

(1864 - 1920)

Свою концепцію Вебер називав «розуміє соціологією». Соціологія аналізує соціальне дію і намагається пояснити його причину. Розуміння означає пізнання соціальної дії через його суб'єктивно мається на увазі, т. Е. Зміст, який вкладає в дану дію сам його суб'єкт. Тому в соціології знаходять своє відображення все різноманіття ідей і світоглядів, що регулюють людську діяльність, т. Е. Все різноманіття людської культури. На відміну від своїх сучасників Вебер не прагнув будувати соціологію за зразком природничих наук, відносячи її до гуманітарних наук або, в його термінах, до наук про культуру, які як за методологією, так і по предмету складають автономну область знання. Основні категорії розуміючої соціології - це поведінка, дія і соціальна дія. Поведінка - найбільш загальна категорія діяльності, яка стає дією, якщо чинний пов'язує з ним суб'єктивний сенс. Про соціальній дії можна говорити тоді, коли дія співвідноситься з діями інших людей і орієнтується на них. Сполучення соціальних дій утворюють «сміслові зв'язки», на основі яких формуються соціальні відносини і інститути. Результат розуміння по Веберу - гіпотеза високого ступеня ймовірності, яка потім повинна бути підтверджена об'єктивними науковими методами. Вебер виділяє чотири типи соціальної дії:

цілерациональна - коли предмети або люди трактуються як засобу для досягнення власних раціональних цілей;

ценностнорациональное - визначається усвідомленою вірою в цінність певного дії незалежно від його успіху;

афективний - визначається емоціями;

традиційне - визначається традицією чи звичкою.

Соціальне ставлення за Вебером є системою соціальних дій, до соціальних відносин відносяться такі поняття як боротьба, любов, дружба, конкуренція, обмін і т. Д. Соціальне ставлення, сприймається індивідом як обов'язкове, набуває статусу законного соціального порядку. Відповідно до видів соціальних дій виділяються чотири типи законного (легітимного) порядку: традиційний, афективний, ціннісно-раціональний і легальний. Метод соціології Вебера визначається, крім концепції розуміння, вченням про ідеальний тип, а також постулатом свободи від ціннісних суджень. Ідеальний тип за Вебером фіксує «культурний сенс» того чи іншого явища, причому ідеальний тип стає евристичної гіпотезою, здатної впорядковувати різноманіття історичного матеріалу без прив'язки до деякої заздалегідь заданою схемою. Щодо принципу

свободи від ціннісних суджень Вебер розрізняє дві проблеми: проблему свободи від ціннісних суджень в строгому сенсі і проблему співвідношень пізнання і цінності. У першому випадку слід строго відрізнити встановлені факти і їх оцінку з світоглядних позицій дослідника. У другому - мова йде про теоретичну проблему аналізу пов'язаності будь-якого пізнання з цінностями пізнає, т. Е. Проблеми взаємозалежності науки і культурного контексту. Вебер висуває поняття «пізнавального інтересу», який визначає вибір і спосіб вивчення емпіричного об'єкта в кожному конкретному випадку, і поняття «ціннісної ідеї», яка визначається специфічним способом бачення світу в даному культурному контексті. У «науках про культуру» ця проблема набуває особливої значущості, т. К. В даному випадку цінності виступають як необхідна умова можливості існування таких наук: ми, існуючи в деякій культурі, не можемо вивчати світ, не оцінюючи його і не наділяючи його змістом. В даному випадку, таким чином, мова йде не про суб'єктивні пристрасті того чи іншого вченого, але перш за все про «дух часу» тієї чи іншої культури: саме він грає ключову роль у формуванні «ціннісних ідей».

Дані теоретичні постулати дозволяють Веберу інтерпретувати соціологію економіки в «культурологічному» ключі. Вебер виділяє дві ідеально-типічні організації економічної поведінки: традиційну і цілераціональну. Перша існує з давніх-давен, друга розвивається в Новий час. Подолання традиціоналізму пов'язано з розвитком сучасної раціональної капіталістичної економіки, яка передбачає наявність певних типів соціальних відносин і певних форм соціального порядку. Аналізуючи ці форми, Вебер приходять до двох висновків: ідеальний тип капіталізму описується ним як торжество раціональності у всіх сферах господарського життя, причому такий розвиток не може бути пояснено виключно економічними причинами. В останньому випадку Вебер полемізує з марксизмом. У своїй роботі «Протестантська етика і дух капіталізму» Вебер намагається пояснити генези сучасного капіталізму, зв'язавши цю проблему з соціологією релігії, зокрема протестантизму. Він вбачає зв'язок між етичним кодексом протестантських віросповідань і духом капіталістичної економіки, заснованої на ідеалі підприємця-раціоналіста. У протестантизмі на протигагу католицтва упор робиться не на вивченні догматики, але на моральній практиці, що виражається в мирському служінні людини, у виконанні свого мирського боргу. Це те, що Вебер назвав «мирським аскетизмом». Паралелі між протестантським акцентом на мирському служінні і ідеалом капіталістичної раціональності дозволили Веберу зв'язати Реформацію і виникнення капіталізму: протестантизм стимулював виникнення специфічних для капіталізму форм поведінки в побуті і господарському житті. Мінімізація догматики і ритуалу, раціоналізація життя в протестантизмі за Вебером стало частиною процесу «чарів світу», розпочатого давньоєврейськими пророками і давньогрецькими вченими і йде до кульмінації в сучасному капіталістичному світі. Цей процес пов'язаний зі звільненням людини від магічних забобонів, автономізацію індивіда, вірою в науковий прогрес і раціональне пізнання.

У соціології влади Вебер також дотримується свого методу. Відповідно до нього виділяється три типи легітимації влади (панування): 1) раціональний, заснований на вірі в законність існуючих порядків і законне право пануючих на віддачу наказів; 2) традиційний, заснований на вірі в святість традицій і право володарювати тих, хто отримав владу відповідно до цієї традиції; 3) харизматичний, заснований на віру в надприродну святість, героїзм чи якість інше гідність володаря і його влади. У цьому контексті формулюється веберівська теорія раціональної бюрократії, пов'язаної з першим типом влади. У своєму аналізі демократії Вебер формулює наявність двох видів цього типу правління: «плебесцітної вождистської демократії» та різноманітні форми «демократії без вождя», мета якої зведення до мінімуму прямих форм панування людини над людиною завдяки виробленню раціональних форм представництва, колегіальності і поділу влади. Праці Вебера надали суттєвий вплив на соціологію ХХ століття і продовжують бути актуальними сьогодні.

Відомий як один з творців моделі раціональності, а також як дослідник моделей бюрократії, механізмів функціонування влади, легітимності. Виділяв легітимну і нелегітимну владу. Легітимність в його трактуванні означає можливість забезпечення стійких відносин в сфері керівництва - підпорядкування. Розрізняв три підстави легітимності. Основна проблематика - два типи носіїв організаційного та економічного поведінки: традиційний і етичний суб'єкти діяльності; сутність влади, авторитет, структура влади; форми і принципи легітимної

влади; принципи формальної організації людської діяльності. Автор концепції трьох типів виконавчої влади та концепції раціональної бюрократії.

Структурний функціоналізм-2.

Роберт Кінг Мертон (р. 1910), учень Парсонса, зробив ряд уточнень до теорії структурного функціоналізму і спростував його претензії на "всеосяжність". Так, він стверджував, що одне й те саме явище може мати різні функції, а одна і та ж функція може виконуватися різними явищами. Такий підхід до функціонального аналізу дозволяє використовувати його для дослідження динамічних процесів в соціумі. М. виділяв п'ять значень функції:

1. суспільне доручення, покладене на конкретного індивіда
2. спеціалізований рід занять, який є постійним джерелом діяльності індивіда
3. математичне розуміння функції і функціональної залежності (постійна / змінна)
4. систематичний принцип зв'язку структурних одиниць
5. об'єктивне слідство, сприятливий для пристосованості та інтегрованості системи (виживання).

Основними М. вважав третє і п'яте значення.

М. ввів поняття "еуфункція" (результат діяльності, що сприяє виживанню системи) і "дисфункція" (що викликає втрату системою рівноваги) - тобто, принципова відмінність від парсоновської обов'язкової рівноваги. Першим запропонував розрізняти явні (навмисно викликане наслідок вчинку) і приховані (латентні) (неусвідомлено викликане наслідок) функції, тобто, враховувати в певних випадках не тільки очевидні слідства, але і побічні, вторинні, невизначені. Це також збагатило можливості функціонального аналізу. [Капітонов].

Крім цього, саме Мертон дозволив в якомусь сенсі суперечка між емпіриками і теоретиками, створивши концепцію "теорій середнього рівня - ССТ". Як приклад однієї з таких теорій він розробив теорію аномії (особливий стан свідомість при розкладанні моральних норм - розвиток ідей Дюркгейма). Джерелом аномії є протиріччя між індивідуальними і суспільними цілями (збагачення, прагнення до влади), з одного боку, і прийнятими, схваленими суспільством методами, які не дозволяють людині законним шляхом досягти мети, з іншого. Це протиріччя лежить і в основі злочинності. [Капітонов, Мостова]. М. виділяв п'ять типів поведінки, які є одночасно і типами адаптації індивіда до суспільства:

1. Конформність - прийняття і цілей, і засобів. + / +
2. Інновація - прийняття цілей, але заперечення засобів (рекет, шантаж) +/-
3. Ритуалізм - заперечення цілей, але прийняття коштів - / +
4. Втеча від реальності (ескапізм, ретретизм) - заперечення і цілі, і коштів - / -
5. Заколот - активне протистояння цілям, і засобам, формування нових на основі деяких старих [Якуба, Мостова] - + / + -. + Таблиця з "- / +"

Мертону належить безліч емпіричних досліджень масової комунікації, проблем пізнання і т.п. Нарешті, він сформулював, ґрунтуючись на Вебері, "моральний імператив науки", що складається з 4-х ідеалізованих, але важливих принципів:

1. принцип об'єктивності
2. принцип безкорисливості
3. принцип загальності (знання - спільне надбання всього наукового співтовариства)
4. принцип організованого скептицизму (не брати на віру). [Якуба]

конфліктна соціологія

Інтерес до проблеми конфлікту в соціології особливо підвищився на рубежі 50- 60 рр. Однак поняття конфлікту привертало увагу і таких соціологів-класиків, як Г. Зіммель, М. Вебер, К. Маркс. Так, в роботі Зіммеля "Конфлікт" (1955) цей феномен розглядається як неминучий в соціальному житті; в теорії М. Вебера конфлікт є результатом нестиковки культурних норм і цінностей; марксизм говорить про конфлікт в значенні боротьби класів і джерела суспільного розвитку.

Як систематична концепція, альтернативна "теорії порядку" (структурному функціоналізму Парсонса), теорія конфлікту з'являється вперше в роботі **Льюїса Альфреда Козера** "Функції соціального конфлікту" (1956). Парадоксально, але метою цієї роботи спочатку була демонстрація придатності структурного функціоналізму для опису конфлікту і соціальних змін.

Згідно Козеру, конфлікт - це боротьба за цінності, влада, ресурси і статус, яка є результатом неминучого соціальної нерівності. Він зводить соціальний конфлікт до напруженості між тим, що є, і тим, що повинно бути на думку індивідів і груп. Конфлікт - це ідеологічне явище, що з'являється з взаємозалежності сторін-учасниць. Він ніколи не зникає, а лише видозмінюється; його форма та інтенсивність пов'язані з особливостями конфліктуючих сторін. Конфлікт може бути уявним, навмисним, стихійним. Відкрите суспільство використовує баланс конфліктів для зміцнення власного рівноваги (Мостова, Капітонов 283).

Козер виділяє латентну і явну стадію конфлікту, а також кілька компонентів: конфліктна ситуація (об'єкт і опоненти), інцидент (дії з боку опонентів), соціальне середовище. Шляхи вирішення конфлікту компроміс (взаємоуступкі), консенсус (згода) (Капітонов 284).

Козер розглядає конфлікт і порядок як два рівнозначних соціальних процесу. Конфлікт, як і будь-яке соціальне явище, не може мати односторонніх наслідків. На думку Л. Козера, соціологі-класики занадто пильно зосереджувалися на негативних функціях конфлікту і ігнорували позитивні. А конфлікт може не тільки бути джерелом соціальної структури, а й виконувати наступні функції:

- ✓ встановлення і збереження кордонів соціальних груп
- ✓ підтримку внутрішньогрупової ідентичності (Громов 258)
- ✓ розрядка напруженості між членами суспільства, соціальними групами
- ✓ комунікативно-інформаційна функція (в ході протистояння люди краще пізнають один одного)
- ✓ стимулювання соціального розвитку, творчої реакції соціальних агентів
- ✓ урівноваження соціальної ситуації за рахунок освітлення протилежних інтересів, створення можливості для їх аналізу.

Хоча, безумовно, конфлікт може і загрожувати інтеграції суспільства і груп (Мостова, 204).

В цілому, Козер вважав, що його концепція соціального конфлікту в поєднанні з "рівноважною-інтегральною" теорією Парсонса стане общесоциологической теорією суспільства. Однак цього так і не відбулося.

Ральф Дарендорф не намагався спростувати теорію Парсонса, проте вважав, що неможливе існування однієї теорії, що пояснює всю реальність. Конфліктна теорія потрібна остільки, оскільки досліджує проблеми, не порушені структурним функціоналізмом - проблеми дисфункції і насильства (Громов, 260). Такий підхід взагалі характерний для німецької соціології. Причина в тому, що німці зазнали на собі вплив нацизму і комунізму, тому "розовенька" теорія Парсонса була для них занадто нудотне і неправдоподібна.

У своїй роботі "Класи і класовий конфлікт в індустріальному суспільстві" (1959) Дарендорф стверджує, що оскільки будь-яке суспільство схильне всюдисущому соціальній зміні, то соціальний конфлікт відбувається в кожен момент, і він також всюдисущий. Товариства відрізняються один від одного не наявністю / відсутністю конфлікту, а різним ставленням до конфлікту з боку влади. Тому конфлікти є і в демократичному суспільстві, але тут вони раціонально регулюються, і це робить їх не вибухонебезпечними. У той же час конфлікти не можна придушувати, заганяти вглиб, інакше вони стають подібні злоряксіної пухлини (Мостова, 206-207).

Дарендорф розглядає конфлікт як основу суспільного життя, спираючись на переглянуті теорії Маркса і Вебера. Класовий конфлікт для нього - це окремий випадок групового, а груповий - конфлікту взагалі (Громов, 260). Конфлікт - це один із проявів взаємодії соціальних груп (класів), які розрізняються не по соціально-економічними показниками, а по відносинам влади, панування і підпорядкування (Капітонов, 281). Картина соціального світу "по Дарендорфу" така: чотири основних соціальних класу - панівний, службовець, нижчий і вільно-інтелектуальний - постійно борються за владу і панування. Таким чином, влада і панування не тільки виконують функцію підтримки єдності, а й породжують конфлікт. Відповідно, існує два типи соціальних інтересів: 1) інтерес володаря, пов'язаний зі збереженням статус кво і 2) інтерес підлеглого, пов'язаний з перерозподілом влади. Але оскільки базисом соціального конфлікту не є класові відносини (а навпаки), то соціальні групи далеко не завжди є конфліктуючими, Дарендорф називає їх

"потенційні конфліктні групи" або "квазі-групи", які в залежності від умов можуть стати конфліктними (Громов, 263).

Однак, незважаючи на самооб'явлення теорії Дарендорфа альтернативою структурному функціоналізму, її все ще можна вважати частиною системи Парсонса (суспільні процеси пояснені описово, на низькому рівні абстракції і т.д.). Спроба створення власне "чистої" теорії конфлікту належить англійцю з ПАР **Джону Рексу**, видало в 1961 році книгу "Ключові проблеми в соціологічній теорії".

Його модель конфлікту складається з трьох елементів:

1. розподільні процеси
2. інтеграція соціальної системи (тотальний контроль правлячої еліти над усіма соціальними інститутами)
3. соціальні зміни (продукт серії конфліктів з приводу влади між певними соціальними групами) (Леркіна зошит)

Рекс стверджував, що у Парсонса соціальна система є самодостатньою, а відносини "система - середовище" розроблені занадто неясно. Отже, структурний функціоналізм - одностороння теорія. Рекс вважав, що відсутність інтеграції означає не "безлад", а всього лише конфлікт. Оскільки ресурси в будь-якій соціальній системі обмежені, то неминуче виникають розподільні відносини, результатом яких повинна бути інтеграція. Однак соціальний порядок, при цьому, це результат захисту власної влади окремою групою. Роль норм і цінностей - підтримувати внутрішню інтеграцію борються груп; отже, їх значимість на людську поведінку в цілому не так вже й велика, в порівнянні з прагматичними міркуваннями. Будь-яке ж зміна виникає з нерівного становища груп щодо влади (Громов, 263).

Конфлікт - це стандартний стан суспільства, а порядок - лише тимчасові прогалини, результат придушення невдоволення пригноблених "правлячим класом" (групою, що розповсюджує вою владу на все суспільство, систему). Конфлікт, перемир'я (порядок) і революція (структурний, якісна зміна) - це три основні соціальні ситуації. Однак при описі конкретних таких ситуацій Рекс вимушено вводить в дію "ідеальні" фактори (абстрактні, загальні), що зводить нанівець його спроби представити людську діяльність як виключно раціонально-прагматичну (Громов, 264).

В цілому, внесок Рекса полягає у виділенні особливих позитивних функцій конфлікту:

- ✓ прояснення проблеми
- ✓ посилення спроможності системи до змін
- ✓ прискорення процесу соціальних змін
- ✓ підвищення енергійності, уточнення мотивації групової поведінки
- ✓ нарощування знань
- ✓ сприяє усвідомленню колективних інтересів (Леркіна зошит)

теорія обміну

Дана теорія виникла як чергова опозиція теорії Парсонса. Вона була спробою руху від "чистої" соціології до психологічно пофарбованої соціальної науки. Основним своїм завданням творці цієї теорії ставили "повернення людини в соціологічний аналіз", а, отже, виступали проти дюркгеймовського (а пізніше і парсонсовського) уявлення про особистість як про продукт соціуму. Соціальна поведінка, на їхню думку, може бути пояснено в рамках науки як взаємодія людей в процесі обміну. Відразу відзначимо, що, незважаючи на увагу до різних факторів, що детермінують людську поведінку, ступінь цього детермінізму однаково велика і в теорії обміну, і в структурному функціоналізмі. В даний час єдиної теорії обміну не існує, проте є ряд теорій, які поділяють базове положення про взаємодію людей як про процес обміну.

Засновник теорії обміну як напрямки **Джордж Каспар Хоманс** (1910) починав як структурний функціоналіст, проте до середини 50-х звинуватив стор. Функц. У нездатності пояснити людську поведінку. У 1964, будучи президентом АСА він стверджував, що корисність теорії Парсонса закінчується там, де в поле зору дослідника потрапляє людина. Хоманс підкреслював важливість психології в поясненні соціального світу. Соціальна дія розглядається їм як процес обміну, учасники якого прагнуть максимізувати вигоду і мінімізувати витрати. Вивчення ж подібних процесів обміну повинна будуватися на основі бихевиористських принципів (Б.

Скіннер, суспільні відносини, процеси і явища зводяться до взаємодії стимулів і реакцій, тому розглядати треба не свідомість, а поведінку). Відповідно, соціальні системи у Хоманса складаються з людей, що знаходяться в безперервних процесах матеріального і нематеріального обміну, які можна пояснити п'ятьма положеннями, заснованих на психологічному біхевіоризмі:

1) положення успіху - чим частіше окрему дію особистості винагороджується, тим частіше вона прагне виробляти цю дію.

2) положення стимулу - якщо конкретний стимул привів до успішного дії, то повторення стимулу спричинить прагнення особистості повторити дію.

3) положення цінності - чим цінніше для особистості досягнення певного результату, тим більше вона буде прагне зробити дія, спрямована на його досягнення.

4) положення "насичення-голодування" - чим частіше в минулому особистість отримувала особливу винагороду, тим менш цінним буде для неї повторення цієї винагороди.

5) положення "агресії-схвалення" - якщо людина не отримує очікуваного винагороди мул і отримує несподіване покарання, то демонструє агресивну поведінку, цінне для нього більш, ніж неагресивна, і навпаки (Громов, 268-270).

Ці положення Хоманс поширює на пояснення всіх соціальних процесів. Однак вони здатні пояснити лише симетричний, взаємовигідний обмін. А такі процеси і відносини, як влада, насильство, нерівності не є взаємовигідними. Тому для їх пояснення Хоманс вводить поняття найменшого інтересу: особистість, найменш зацікавлена в продовженні обміну, більш здатна диктувати умови іншим учасникам. Так з'являється влада, приватний випадок обміну - несиметричний. Соціальна нерівність природно і пояснюється тим, що в будь-якому обміні діє принцип пропорційності нагороди учасника його витратам.

В цілому модель поведінки Хоманса занадто раціоналізувати і перебільшено в приречення поведінки зовнішніми обставинами; вибір людини не має ніякого значення. З труднощами і проблемами цієї моделі спробував впоратися інший теоретик обміну, **Пітер Блау** (1918 р.н.).

Блау не схильний до психологічного редукаціонізму, навпаки, він говорить про самостійність соціальних явищ і розрізняє два їх рівня: мікро- і макроструктур. Ці рівні мають більше відмінностей, ніж подібностей. Біхевіоризм здатний пояснити мікрорівень, але непридатний для пояснення макрорівня. Тому Блау спробував синтезувати теорію обміну з теорією про соціальні структури.

Він стверджує, що правила обміну лежать в основі соціальних структур, але вони недостатні для їх пояснення, як недостатні і для пояснення влади. Блау згоден з тим, що владу можна розглядати, як окремий випадок обміну. З'являється він тоді, коли у одного їх учасників обміну є монополія на певну винагороду, до якого прагнуть інші учасники. Це дає йому можливість нав'язувати свою волю іншим учасникам. Розвиток цього процесу призводить до утворення системи статусів. Однак соціальний обмін визначає лише можливість появи влади. Для утвердження влади вона повинна бути санкціонована іншими учасниками обміну - легітимізована (тобто, інші повинні бути з нею згодні, повинні довіряти їй). А процес легітимації, утвердження влади нез'ясовний без використання понять норм і цінностей, що не є продуктами обміну, а продуктами соціалізації та системи культури (Громов, 271).

Власне, більшість прагнень Блау залишилися нереалізованими, бо на цьому спроба синтезу теорій обміну і соціальної структури закінчилася. Це і призвело до подальшого розпаду теорії обміну на окремі теорії. В цілому, теорія обміну не спростувала, а, скоріше, додала дещо до теорії Парсонса.

символічний інтеракціонізм

Ця теорія є однією з найбільш незвичайних в соціології. Коротенько її можна охарактеризувати як мікро-теорію межролевої обумовленості особистості і суспільства. Згідно інтеракціоністи, суспільства - продукт межролевої взаємодії людей, так само, як і особистість. У той же час особистість, будучи продуктом комунікації, сприймає себе лише побічно - очима інших.

Попередником власне символічних інтеракціоністів був **Чарльз Хортон Кулі** (1864-1929), представник Чиказької школи. Основні роботи: "Людська природа і соціальний порядок"

(1902), "Соціальний процес" (1918). На його думку, особистість - це сума психічних реакцій людини на думки оточуючих людей. Самосвідомість особистості включає три елементи:

- 1) уявлення про своє образі в очах іншого
- 2) уявлення про оцінку іншим цього способу
- 3) моя реакція на цю на цю оцінку (прояв "Я")

Цю концепцію " **дзеркального Я** " Кулі поширив на всі суспільні відносини. Суспільство - це сума взаємних реакцій людей друг на друга, відповідно, головним в суспільному житті є міжіндивідуальні відносини, які складаються в " **первинних групах** ". Це фундаментальне поняття, що стало дуже популярним в соціології і психології в варіантах "малі" або "неформальні" групи. Така група щодо стійка, невелика і є основою формування ідеалів, цінностей індивіда. Вона відображає дух товариства, але є універсальною і не схильна до історичних змін як базис суспільства (Громов, 53-54).

Крім Кулі, на розвиток інтеракціонізму вплинув і інший представник Чиказької школи - Вільям Томас. Одна з його ідей зводиться до того, що індивід оцінює і представляє будь-яку соціальну ситуацію, виходячи не тільки з своїх переконань про світ, а й з припущень про оцінку цієї ситуації іншими людьми. Ця ідея згодом була розвинена інтеракціоністами (Громов, 144).

Власне основоположником символічного інтеракціонізму вважається **Джордж Гелбрейт Мід** (1863-1931). У своїй роботі "Розум, Я і Суспільство" (записи його лекцій студентам) він виклав основні ідеї нової теорії.

Основна увага Мід приділяє мові. **Мова** , на його думку, це те, що найбільше відрізняє людину від тварин. Він має символічну природу і здатний породжувати однакову реакцію на мовні конструкції при спілкуванні з будь-яким індивідом. Обмінюючись символами в мові, людина ставить себе на місце іншого (Громов). При цьому будь-яке значення в мові має *договірну* природу, і завдяки цьому саме мова містить в собі універсальні значення, смисли соціального життя. Тільки засвоївши мову, людина стає соціальною істотою (Капітонов, 47). Використовуючи мову, ми задаємо роль не тільки самим собі, а й навколишніх предметів, елементів природи. Знаки і символи, що становлять мову, відокремлюють людини від предметів, соціальну реальність від фізичної; за допомогою цієї системи знаків і символів людина засвоює культуру. Використання цих знаків для пояснення і розуміння називається **інтерпретацією** .

Реакція на стимул, символ завжди опосередкована інтерпретацією, тлумаченням. Інтерпретація - це внутрішнє спілкування. Соціальний світ створюється нами в процесі "зовнішнього" спілкування один з одним, однак базою зовнішнього спілкування виступає інтерпретація, яка відбувається завжди всередині особистості. **Особистість** (self) складається з двох частин: 1. Ме (англ.) - бачення себе очима інших людей, "я" як об'єкт, свідомість, результат дії засвоєних норм і цінностей 2. І - самосприйняття, несвідоме, джерело творчості та оригінальності (Громов, Капітонов). Між цими частинами і відбувається процес інтерпретації. Розвиваючись, особистість починає з "ай" і закінчує "ме" (Капітонов, 45). Завдяки частини Ме особистість завжди включає в себе " **обожненого іншого** ". Узагальнений інший - це знання не тільки своєї соціальної ролі, але і ролей інших учасників взаємодії. Як дитина, що грає в гру, співвідносить свої дії з діями інших учасників, так і людина бачить себе очима інших, і діє не тільки як Я, а й як "узагальнений інший", співвідносить себе з суспільством (Громов, 275-277). Починається соціальний розвиток з несвідомого копіювання ролей інших; поступово людина на основі знання про інших ролях формує свою власну. Цей процес нескінченний і безперервний; точно так же неперервна і комунікація (спілкування), і інтерпретація (тлумачення). Соціальні смисли постійно оновлюються, а, отже, соціальний мир не статичний, а постійно змінюється (Капітонов, 46).

Теорія Міда мала значний вплив не тільки на симв. інтеракції, але і на розвиток всієї соціології. На її основі розвинулися дві інші соціологічні школи - феноменологія і Етнометодологія. Його двоїста концепція особистості використовувалася багатьма вченими, іноді навіть не змінюючись. Слідом за ним увагу інтерпретації стали приділяти філософи, лінгвісти, математики. Поняття "узагальненого іншого" трансформувалося в загальне для соціології поняття "значущого іншого" - так називається особистість, група, соціальний інститут або тип суспільства, який стає об'єктом наслідування і джерелом моди.

Герберт Блумер (1900-1987)

Не стільки самостійний теоретик, скільки компілятор і популяризатор ідей Міда в поєднанні із запозиченнями з теорій Зіммеля, Тарда та ін. Запропонував наступне формулювання основних тверджень симв. інтеракції .:

1. Людина діє по відношенню до будь-якого об'єкту, спираючись на ті значення, які сам надає цьому об'єкту
2. Ці значення є продуктами взаємодії індивідів
3. Ці значення змінюються і застосовуються за допомогою інтерпретації знаків. (Громов, 275)

Блумер особливу увагу приділяв інтерпретації як процесу, а також твердженням про те, що соціальний світ постійно змінюється, виникає-зникає. При цьому створює і перебудовує його людина, наділена свободою творчості і спрагою діяльності. Тобто, людина не пристосовується до світу, а людина пристосовує реальність до себе, вибудовуючи свою поведінку таким чином, щоб воно співвідносилось з поведінкою інших. Людина ж у своїй поведінці не тільки пристосовується до інших людей, але і змушує пристосовуватися їх. Поведінка будується на значеннях, отриманих в рез-ті інтерпретації. Отже, адаптується не людина, а світ, причому соціальна сутність об'єкта повністю залежить від сприйняття цього об'єкта людиною. Тобто, соціальний факт не об'єктивний, а є результатом суб'єктивного сприйняття (Капітонов, 218-220).

Ірвін Гоффман (1922-1982)

Один з найпопулярніших представників символічного інтеракціонізму, що не належить до Чиказької школи. Свою теорію називав "драматургічною". Пояснювалося це тим, що Гоффман проводив аналогію між сценічною дією і соціальною взаємодією. Одна і та ж соціальна роль для кожної людини є п'єсою, кожен раз новою. Грає цю п'єсу кожен по-своєму. Соціальна взаємодія, соціальний мир - сукупність п'єс або "сценарій". Завдання соціології - визначити способи пристосування індивідів до "сценарієм", який в кожен конкретний момент наказує певну маску для будь-якої ролі. Життя людини в суспільстві - це виступ на "сцені", яка має перший і другий план, авансцену і закулісся. За лаштунками людина може вибрати собі роль або набір масок; на авансцені він підпорядковується вимогам сценарію. На цій сцені, в результаті перемішування масок і ролей, і з'являється особистість як соціальне явище. Навіть на етапі формування особистість, пристосовуючись до тієї чи іншої ситуації, прагне отримати найбільшу вигоду, і "маскується", тобто, розчиняє (для оточуючих) своє справжнє "Я" в ситуації, в прийнятій масці. При цьому людина повинна зберігати "рольову дистанцію", тобто, розрізняти себе і свої ролі, і підкоряти одне іншому без внутрішнього конфлікту. Якщо ж людина не здатна це робити, то він стає або соціальним ізгоем, або психічно хворим. Якщо людина зростається з якоюсь однією маскою, він стає плоским, як теле-картинка. Якщо ж він здатний постійно міняти маски, змішувати, комбінувати їх, то в якийсь момент у нього з'являється можливість вийти з повного підпорядкування "сценарієм" і грати за своїми правилами. Існує два варіанти здійснення "соціальної ролі": "чесний" і "цинічну". Перший - маріонетка, повністю ототожнює себе з роллю. Другий - розуміє, що грає роль, яка не вичерпує його сутності. Це ставить соціолога-дослідника в положення "постійно підозрює", змушує його не довіряти зовні очевидної мотивації поведінки особистості. Таким чином, людина, особистість для Гоффмана фрагментарна, множинна; в кожній конкретній соціальній ситуації вона являє собою нову єдину структуру, готову змінитися за першим же покликом сценарію або внутрішньої ідеї (Капітонов, 221-223).

Що найбільше відрізнялося в теорії Гоффмана від інших інтеракціоністських теорій, так це концепція "соціальної стигматизації", або наклеювання ярликів. Суть її в тому, що девіантної поведінки, на думку Гоффмана, не існує. Девіант або злочинець з'являється лише в тому випадку, якщо співтовариство (група) з якихось причин не зацікавлена у вільній діяльності конкретної особистості. Саме з цієї причини на особистість наклеюється "ярлик" злочинця або ставиться "стигма" - знак, мітка (в теософії - виявляється на тілі свідомство духовного мучеництва у вигляді рубців).

В цілому, теорія Гоффмана вельми показово вінчає підхід символічного інтеракціонізму. У ній особливо яскраво проявилася емпірична спрямованість цієї концепції і відсутність у її послідовників прагнення створювати єдину теорію. Проте, в емпіричному плані багато положень симв. інтер. виявилися неспроможними, незважаючи на ретельно розроблений

інструментарій. Навпаки, окремі теоретичні розробки хоч і не склали цільної теорії, але були широко використані іншими соціологічними напрямками, зокрема, етнометодології.

Тема: соціальні групи як елементи суспільства.

Ключові терміни: спільність, група, суспільство, класи, цінності, норми, інтереси, контроль, маргінальність.

Соціальна спільність - сукупність людей, пов'язаних подібністю життєвих умов, єдністю цінностей і норм, відносинами організації і усвідомленням своєї приналежності. **Соціальна група** - відносно стійка, історично сформована спільність людей, що відрізняється по ролі і місцю в суспільстві від інших спільнот. Одне з основних відмінностей групи від простої спільності - усвідомлення єдності інтересів і відносно єдність дій по здійсненню цих інтересів.

Соціальні групи виникають на базі об'єктивних умов, і залежать від рівня розвитку суспільства (спочатку - рід і плем'я, поділ праці - проф. Групи, приватна влас. - класи). Усвідомлення єдності інтересів - це результат становлення соціальної групи, досягнення нею зрілості. **Зрілість**, крім того, є необхідною умовою діяльності групи в якості **соціального суб'єкта**, тобто активної громадської сили.

Критерії існування соціальної групи:

1. Подібність умов життєдіяльності людей
2. Суб'єктивне усвідомлення подібності потреб і інтересів
3. Наявність спільної діяльності
4. Формування системи внутрішніх норм
5. Створення системи внутрішньогрупового контролю
6. Створення системи управління і самоврядування
7. Самопрічислення членів групи до групи

Типологія груп:

1. номінальні - групи, штучно виділені дослідником
2. реальні - власне соціальні, об'єктивно існуючі групи
2. 1. Фіксовані а) статусні (еліти, безробітні) б) функціональні (вчителі, військові) в) територіальні (городяни, селяни)

2. Нефіксовані а) натовпу б) аудиторії СМК в) руху

Види груп: національно-етнічні, соціально-демографічні, соціально-професійні, соціально-класові, соціокультурні, соціально-поселенські.

Фактори, механізми та стадії штучного формування соціальної групи. Одним з найважливіших факторів штучного і природного виникнення нових груп є маргінальність - пограничність особистості між різними соціальними групами. Це структурна приналежність, якій супроводжує змістовна незадоволеність. Такі особистості, їх активність, є основним ресурсом формування нових спільнот. Завдяки їм, відбувається і трансформація еліт, важлива для перетворення суспільства і появи нових груп.

Стадії формування спільності:

1. Формування узагальнених уявлень про ідеали, цілі, завдання
2. Нагнітання напруженості (виявлення зовнішніх загроз і ворогів)
3. Конструювання принципів дії спільності
4. Звернення до історії в пошуках зразків
5. Мобілізація для діяльності (збільшення числа прихильників)
6. Введення внутрішнього контролю
7. входження в існуючі соціальні структури.

Механізмом формування соціальної групи є штучна мобілізація - 4 елементи: об'єднання "проти", туманні і привабливі гасла, демонстрація сили (іноді фіктивної), харизматичний лідер.

Тема: поняття суспільства, спільності і соціальної групи в сучасній науці.

Ключові терміни: суспільство, діяльність, комунікація, взаємодія, групи, інститути, стратифікація

1. Поняття суспільства. Суспільство в історії, філософії, соціології. Ознаки та елементи суспільства. типологія товариств
2. Соціальна спільність і соціальна група. Типи і види груп.
3. Фактори формування груп і спільнот, критерії їх виділення
4. Соціальні групи та соціальні нерівності
5. Маргінальність.

Поняття суспільства має безліч різних значень, починаючи від самого широкого (людство в своєму історичному розвитку) і закінчуючи вузькоспеціалізованим (тип організації). В цілому прийнято визначати суспільство як історично розвивається сукупність відносин між людьми, що складаються в процесі спільної діяльності і комунікації, або ж як об'єктивний продукт людської взаємодії. Найчастіше підкреслюється, що суспільство не є просто сумою індивідів. Основними ознаками суспільства зазвичай називають розподіл праці, наявність громадського (колективного) виробництва, існування соціальної диференціації (стратифікації), існування системи соціальних норм і соціального контролю. Відповідно, елементами суспільства прийнято вважати соціальні спільності, соціальні групи, соціальні інститути, які будуть детально розглядатися пізніше.

Цілісність суспільства проявляється (і досліджується соціологією) перш за все у взаємодії різних сфер суспільного життя (економічної, юридичної, політичної, релігійної, моральної, духовної). При цьому особливе значення мають механізми такої взаємодії, і цілісність визначається як сукупність соціальних механізмів, що призводять суспільство в рух. Соціальний механізм можна визначити як взаємодію факторів, що сприяють розвитку суспільства. Це - динамічна сторона існування суспільства, вивчення якої дозволяє формувати прогнози певних соціальних змін. Соціальний механізм включає такі елементи: суб'єкти взаємодії, фактори, що впливають на їх поведінку, соціальні зв'язки, соціальні відносини.

Існує безліч типологій товариств : громада і суспільство (традиційне і сучасне); суспільство п'яти формацій по Марксу (первіснообщинний, рабовласницька, феодална, капіталістична, комуністична); міфологічні, релігійні, раціональні (хоча це швидше стадії);індустріальні, індустріальні, постіндустріальні (інформаційні); розвинені, примітивні (такий розподіл спростовано сучасної антропологічної та соціологічної науками); природні, цивілізовані (техногенні); матеріалістичні, постматеріалістическіх.

Соціальна спільність - сукупність людей, пов'язаних подібністю життєвих умов, єдністю цінностей і норм, відносинами організації і усвідомленням своєї приналежності. **Соціальна група** - відносно стійка, історично сформована спільність людей, що відрізняється по ролі і місцю в суспільстві від інших спільнот. Одне з основних відмінностей групи від простої спільності - усвідомлення єдності інтересів і відносну єдність дій по здійсненню цих інтересів.

Соціальні групи виникають на базі об'єктивних умов, і залежать від рівня розвитку суспільства (спочатку - рід і плем'я, поділ праці - проф. Групи, приватна влас. - класи). Усвідомлення єдності інтересів - це результат становлення соціальної групи, досягнення нею зрілості. **Зрілість**, крім того, є необхідною умовою діяльності групи в якості **соціального суб'єкта**, тобто активної громадської сили.

Критерії існування соціальної групи:

1. Подібність умов життєдіяльності людей
2. Суб'єктивне усвідомлення подібності потреб і інтересів
3. Наявність спільної діяльності
4. Формування системи внутрішніх норм
5. Створення системи внутрішньогрупового контролю
6. Створення системи управління і самоврядування
7. Самопрічислення членів групи до групи

Типологія груп:

1. 1. номінальні - групи, штучно виділені дослідником
2. реальні - власне соціальні, об'єктивно існуючі групи
2. 1. Фіксовані а) статусні (еліти, безробітні) б) функціональні (вчителі, військові) в) територіальні (городяни, селяни)
2. Нефіксовані а) натовпу б) аудиторії СМК в) руху (Мостова, 27-28)

Види груп: національно-етнічні, соціально-демографічні, соціально-професійні, соціально-класові, соціокультурні, соціально-поселенські (Якуба, 24). Кожному із зазначених видів відповідає вид нерівності. Поділ суспільства на різні соціальні групи є основою виникнення соціальних нерівностей. Розшарування суспільства називають стратифікацією (геодезичний термін, що означає "розшарування ґрунту"). Нерівності бувають горизонтальними і вертикальними, і можуть проявлятися в самих різних аспектах: починаючи одягом і закінчуючи промовою. Якщо люди належать до різних груп, але ці групи займають одну і ту ж соціальну щабель - по престижу, забезпеченості, рівнем життя, дозвіллю - то це горизонтальне нерівність. Якщо ж одна група стоїть вище іншої по статусу і іншими ознаками - це вертикальне нерівність.

Фактори, механізми та стадії штучного формування соц. груп. Одним з найважливіших факторів штучного і природного виникнення нових груп є маргіальність - пограничність особистості між різними соціальними групами. Це структурна приналежність, якій супроводжує змістовна незадоволеність. Такі особистості, їх активність, є основним ресурсом формування нових спільнот. Завдяки їм, відбувається і трансформація еліт, важлива для перетворення суспільства і появи нових груп (Г. Моска).

Стадії формування спільноті (Н. Смелзер):

1. Формування узагальнених уявлень про ідеали, цілі, завдання
2. Нагнітання напруженості (виявлення зовнішніх загроз і ворогів)
3. Конструювання принципів дії спільноті
4. Звернення до історії в пошуках зразків
5. Мобілізація для діяльності (збільшення числа прихильників)
6. Введення внутрішнього контролю
7. Входження в існуючі соціальні структури.

Механізмом формування соціальної групи є штучна мобілізація - 4 елементи (А. Турен): об'єднання "проти", туманні і привабливі гасла, демонстрація сили (іноді фіктивної), харизматичний лідер.

Ілюстративний матеріал (до нерівностей). Малюнки представників різних станів - Стародавня Індія (від паріїв до брахманів), царська Росія (від селян до дворян), членів різних молодіжних неформальних груп (як приклад нефіксованих спільнот) - хіпі, панки, репери, золота молодь / мажори, яппі. Цитати з класичних творів, що демонструють відмінності в мові інтелігенції і селянства, селянства і аристократії, робітників та інтелігенції.

Завдання: 1) навести приклади перетину релігії з економікою, освіти з політикою, культури з правом, права з політикою і економікою 2) кожному учневі потрібно назвати соціальні групи, членом яких він є; 3) підібрати приклади горизонтального і вертикального нерівності.

література:

1. Якуба Е. Соціологія. - Х. "Константа", 1995
2. Смелзер Н. Соціологія. - М., 1993
3. Мостова І. Залік по соціології в кишені. - Ростов-на-Дону, 1998.
4. Короткий словник по соціології. - К. "Наукова думка", 1989